

Komunikacijski obrasci između slijepe majke i njene videće djece

Mađor, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:497495>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Komunikacijski obrasci između slijepe majke i njezine djece

Tea Mađor

Zagreb, lipanj 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Komunikacijski obrasci između slijepe majke i njezine djece

Tea Mador

prof.dr.sc. Tina Runjić

Zagreb, lipanj 2022.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao/napisala rad Komunikacijski obrasci između slijepe majke i njezine djece i da sam njegov autor/autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Tea Mađor

Mjesto i datum: Zagreb, 8.6.2022.

Zahvale

Zahvaljujem svim profesorima Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta na prenesenom znanju tijekom razdoblja studiranja, a osobito želim zahvaliti svojoj mentorici prof.dr.sc. Tini Runjić i komentorici doc.dr.sc. Tihani Novak na trudu, pomoći i vodstvu prilikom pisanja ovog diplomskog rada.

Želim također zahvaliti ispitanici ovog istraživanja, koja je otvoreno i iskreno progovorila o temi majčinstva sa stajališta žene oštećena vida i tako omogućila stvaranje ovog rada.

Zahvaljujem i svojim roditeljima i sestri, što su mi bili podrška tijekom cijelog školovanja, mami što je uvijek vjerovala u mene i tati što me uvijek poticao da dajem sve od sebe. A sestri što smo se uvijek mogle jedna drugoj požaliti.

Zahvaljujem posebno svojoj prekrasnoj djeci. Mojem sinu koji me naučio toliko toga i pokazao mi da ljubav sve postiže i mojoj kćeri koja mi je pokazala da onda kada misliš da više nemaš snage, ljubav otvori jedan skriveni dio tebe koji nisi ni znala da imaš.

Najviše želim zahvaliti svojem suprugu. Bez tebe, bez svega ovoga što smo izgradili, ovaj rad ne bi donio ni upola ovoliko sreće koliko sada nosi. Uz tebe je sve lako. Ti si me naučio što ljubav je. Hvala ti na svemu. Moja najljepša titula ostaje da sam tvoja supruga.

SAŽETAK

Dijete je od prvih dana života vrlo osjetljivo na komunikacijske signale odraslih osoba, osobito roditelja. Upravo reakcija roditelja na dijete tijekom interakcija licem u lice ono je što je djetetu potrebno za optimalan socioemocionalni razvoj. Navedeno potvrđuju studije u kojima se dijete odmah kada primijeti da roditelj nema reakciju, uznemiri. Ipak, istraživanja pokazuju kako rana interakcija s primarnim skrbnikom koji je slijep zapravo nije povezana s atipičnostima u komunikacijskom razvoju te ukazuju na postupnu prilagodbu djetetove komunikacije samim komunikacijskim mogućnostima roditelja. S druge strane, problematika koja postoji sa strane majke, njezin manjak kontrole nad komunikacijskom situacijom te pokušaji uspostavljanja komunikacije, a naposljetku i razvoj strategija za snalaženje u ovim komunikacijskim situacijama također predstavljaju važne aspekte ovog pitanja. Cilj ovog diplomskog rada jest ispitati strategije koje je jedna slijepa majka (N=1) razvila kako bi umanjila utjecaj sljepoće prilikom komunikacije, igre i interaktivnih aktivnosti sa svojom djecom, odnosno kako bi dobila vizualne informacije koje su joj bile potrebne u ovim aktivnostima, kao i njezino viđenje prilagodbe njezine djece na sljepoću njihove majke prilikom komunikacije. Problemska pitanja na koja je istraživanje nastojalo odgovoriti jesu koje kompenzacijske strategije razvijaju slijepa majke u ranim interakcijama sa svojom djecom te koje strategije prema majčinom viđenju djeca razvijaju u komunikaciji sa svojim slijepim majkama. Ispitivani su komunikacijski obrasci slijepa majke i njene videće djece do 4. godine života djece. Podaci se prikupljeni metodom intervjua, otvorenim tipom pitanja na koja je odgovarala majka. Prikupljeni podaci su obrađeni kvalitativnom metodologijom. Rezultati istraživanja pokazuju kako su i majka i njezina djeca prilikom komunikacije razvili neke strategije već poznate u literaturi, na strani majke to su usmjeravanje na informacije dobivene drugim osjetilima, točnije sluhom i dodiranjem, za dobivanje informacija u različitim situacijama, ali i korištenje zaštitnih tehnika prilikom motoričkih igara, koje nije poznato u literaturi, dok je na strani djece to rana intuitivna prilagodba sa modifikacijom ponašanja prilikom komunikacije poput korištenja dodira i rjeđe uspostavljanje ili izbjegavanje kontakta pogledom, dok strategije poput brige za roditelje u opasnim situacijama koje iziskuju vidnu percepciju ili nevizualno iskazivanje emocija još nisu istraženi u literaturi.

KLJUČNE RIJEČI

Rana komunikacija, komunikacija osoba oštećena vida, majčinstvo i oštećenja vida

ABSTRACT

Even in its first days of life, the child is very sensitive to the adults', especially his or her parents' communication signals. The reaction that the parent has towards their child during their face to face interactions is something that the child needs for optimal socioemotional development. This has been confirmed in the studies in which the child gets very upset after seeing that the parent doesn't respond to their communication cues. Despite that, the research shows that the early interaction with the primary caregiver who is blind actually isn't correlated to atypical communication development and it indicates that the adjustment of the child's communication to the communication abilities of the parents happens gradually. On the other hand, the issue behind the mother, her lack of control during communication and her attempts to establish communication and at the end the development of compensatory behaviours for managing these situations also shows important aspects of this problem. The aim of this research was to investigate the strategies that one blind mother has developed to diminish the impact that her blindness has on the communication, play and interactive activities with her children and to obtain the visual information needed for these activities, but also the way that she has perceived the adjustments that her children have made to her blindness. Research questions that the study has sought to answer to is which compensatory strategies do blind mothers develop in early interactions with their children and also according to the mother which strategies do children develop in the interaction with their blind mothers. The communication patterns of a blind mother and her sighted children up to their fourth year of age were investigated. The data was gathered with an interview with open ended questions answered by the mother. Gathered data was processed with qualitative methodology and the results show that both mother and her children have developed adaptive strategies in communication that are common in this field of research. When it comes to the mother's strategies they are focusing on auditive information and information gathered with touch for obtaining information in different situations, but also using protective techniques during motor play, which is not mentioned in available literature, while identified children's strategies were early intuitive adaptation also seen in modification of their behaviour during communication, such as using touch and also more rare eye contact or avoidance of eye contact, while strategies like worry for their parents in situations where danger is perceived visually or non-visual showing of emotions have not yet been researched.

KEY WORDS

Early communication, communication of visually impaired people, motherhood and visual impairment

Sadržaj

1. UVOD	1
2. MAJKE OŠTEĆENA VIDA	1
3. RANE INTERAKCIJE MAJKE I DJETETA	3
4. MAJČINA ULOGA U RANOJ KOMUNIKACIJI	7
5. DJETETOVA ULOGA U RANOJ KOMUNIKACIJI.....	8
6. TEORIJA PRIVRŽENOSTI.....	11
7. ISTRAŽIVANJA O KOMUNIKACIJI SLIJEPIH MAJKI I NJIHOVE VIDEĆE DJECE 12	
8. KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE	16
8.1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	16
8.2. CILJ ISTRAŽIVANJA.....	17
8.3. ISTRAŽIVAČKA PITANJA	17
8.4. METODE ISTRAŽIVANJA	17
8.4.1. UZORAK	17
8.4.2. METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA/OPIS ISTRAŽIVAČKOG INSTRUMENTARIJA	18
8.4.3. NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA.....	20
8.4.4. METODE OBRADE PODATAKA.....	20
9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	21
10. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA	28
11. ZAKLJUČAK	31
12. LITERATURA.....	32
13. PRILOZI.....	34

1. UVOD

Fizički, ali i psihološki opstanak djeteta ovisi o skrbi koju mu osigurava osoba ili osobe koje su konstantno u njegovoj blizini i osjetljive su na njegove potrebe (Dixon, Yogman, Tronick, Adamson, Als i Brazelton, 1981). Kompleksnost i specifičnost ove vrste privrženosti proučavana je tijekom druge polovice prošlog stoljeća i doseže svoj puni značaj stalnim zanimanjem brojnih autora koji nju i njezine efekte i danas proučavaju. Razvoj djeteta uvelike se temelji na komunikaciji i interakcijama s majkom, odnosno primarnim skrbnikom te taj komunikacijski i emocionalni reciprocitet predstavlja prostor unutar kojeg se zbiva cjelokupni razvoj djeteta, fizički, emocionalni, socijalni i kognitivni (Chiesa, Galati i Schmidt, 2015). Također, komunikacija između majke i djeteta štiti dijete od bolesti te vodi do poticanja rasta i stope preživljavanja (Engle i Ricciuti, 1995 prema Chiesa, Galati i Schmidt, 2015). Glas, facijalna ekspresija i pogled glavni su modaliteti rane komunikacije. Razvoj obostrano zadovoljavajuće veze između djeteta i roditelja nije povezan uz određeni senzorni modalitet, ali jest temeljen na uspjehu pri uspostavljanju emocionalnog reciprociteta (Chiesa, Galati i Schmidt, 2015). Studije o ranim interakcijama majki s djecom, gdje su i majka i dijete videći, pokazuju da su djeca motivirana za komunikaciju od rođenja (Trevvarthen, 1984 prema Chiesa, Galati i Schmidt, 2015) te da vrlo rano po rođenju pokazuju kompetenciju za stvaranje, ali i prepoznavanje izraza emocija (Camras 1991; Walker Andrews i sur., 2011 prema Chiesa, Galati i Schmidt, 2015). Zahvaljujući studijama koje su pokazale da je dijete aktivan sudionik interakcije sa skrbnikom, mi ga danas kao takvog i promatramo te rezultati istraživanja devijacija u interakcijama majke i djeteta pokazuju da su male bebe vrlo prilagodljive kada govorimo o komunikaciji, čak i kada u komunikaciji izostane tako važan čimbenik poput očiju i kontakta pogledom, što nam je osobito važno kada govorimo o slijepim majkama (Adamson, Als, Tronick i Brazelton, 1977). Djetetova svakodnevna interakcija s obitelji koja uključuje igre uloga, humor, sukobe, standarde ponašanja te razgovore s članovima obitelji djetetu daju priliku iskusiti prirodni laboratorij u kojem uči o socijalnom svijetu (Thompson, 1998 prema Laible i Thompson, 2000).

2. MAJKE OŠTEĆENA VIDA

U svim društvima majčinstvo se smatra ključnom ulogom žene. Proces u kojem žena postaje majka period je velikih promjena i reorganizacije života, a psihološka promjena koju majčinstvo donosi pod utjecajem je individualnih karakteristika žene (Javadifar, Majlesi,

Nikbakht, Nedjat i Montazeri, 2016), među koje svakako možemo ubrojiti i invaliditet. Žene oštećena vida susreću se s predrasudom da nisu sposobne ostvariti tradicionalne uloge poput majčinstva te su reakcije na njihovu trudnoću i majčinstvo značajno drugačije no što je slučaj kod žena bez invaliditeta, uključujući skepticizam (Panuccio, Berardi, Marquez, Messina, Valente, Tofani i Galeoto, 2020. prema Commodari, La Rosa i Nania, 2022). Stoga je majčinstvo ovih žena češće pod povećalom i preispituju se njihove vještine i sposobnosti brige za djecu (Commodari, La Rosa i Nania, 2022). Neki autori tvrde kako majke oštećena vida kao najveći izazov vezan uz svoju majčinsku ulogu ne navode svakodnevne zadatke vezane uz brigu za svoju djecu, već odnos društva prema njima i njihovim obiteljima, a jedna je majka sažela svoje iskustvo sljedećim riječima: „Teškoća u tome što si slijepa majka nije niti u tome što si slijepa niti u tome što si majka, već u stavovima drugih, nevidljivim barijerama koje odvajaju mene od drugih majki i moju djecu od druge djece“ (Kendrick, 1983 prema Conley-Jung i Olkin, 2001). Ove žene izložene su dodatnim stresorima, osobito u prilikama nedostatka i instrumentalne i socioemocionalne podrške (Commodari, La Rosa i Nania, 2022). Što se tiče stupnja oštećenja vida, autori Conley-Jung i Olkin (2001) u svojem su istraživanju došli do podataka kako stupanj oštećenja vida nije značajno povezan s reakcijama na trudnoću kao ni pripremanja majke za skrb o djetetu.

Autorica Branson, i sama slijepa majka, naglasila je važnost ozračja prihvaćanja majki oštećena vida od strane profesionalaca koji su uključeni u prenatalnu, perinatalnu i postnatalnu skrb ovih žena, zato što povjerenje i pouzdanje u majčine sposobnosti koje dolazi od osoblja podiže i samo majčino samopouzdanje (Branson, 1975).

U studiji autorice Rosenblum (2009) jedno od pitanja koje je bilo postavljeno roditeljima oštećena vida jest kako su objasnili svojoj djeci da imaju oštećenje vida te kako su znali da su djeca shvatila što znači njihovo oštećenje vida. Slijepim je osobama bilo ponešto lakše objasniti svoje stanje djeci. U dobi od godinu i pol ili dvije, djeca su već sama primjećivala da roditelji imaju oštećenje vida te su se ponašala sukladno tome, a kasnije su primjećivala i reakcije okoline kada bi bili u javnosti.

U istraživanju autora Ware i Schwab slijepa majke koje su bile intervjuirane izrazile su potrebu za programom koji bi ih podučio osnovama skrbi za djecu, kako one same ne bi morale metodom pokušaja i pogreške dolaziti do djelotvornih tehnika i kako bi se mogle usredotočiti više na emocionalne aspekte odgoja (1971). Još uvijek ne poznajemo takve programe i prakse, dok roditelji oštećena vida još uvijek naglašavaju da je učenje metodom pokušaja i pogreške vrlo frustrirajuće iskustvo, no ujedno i ono koje donosi najviše ploda jer

su to uglavnom tehnike videćih roditelja koje majke oštećena vida prilagođavaju sebi i svojem vizualnom funkcioniranju (Conley-Jung i Olkin, 2001). Majke oštećena vida također igraju krucijalnu ulogu u fizičkom, psihičkom, socijalnom i emocionalnom razvoju planirajući, provodeći skrb svoje djece, bez obzira na svoj invaliditet (Conley-Jung i Olkin, 2001).

Kada govorimo o komunikaciji slijepih majki i njihove djece, studije naglašavaju otegotne okolnosti zbog majčina oštećenja, osobito tijekom prvih mjeseci života, ponajviše zbog izostanka kontakta pogledom (Commodari, La Rosa i Nania, 2022). Također, izostanak ili siromaštvo u facijalnim ekspresijama koje prenose emocionalna stanja majke otegotna je okolnost za komunikaciju, a nemogućnost čitanja vizualnih znakova na djetetovu licu od strane majke izazovno je zbog prikladnog odgovaranja na djetetove signale. Ipak, nekoliko studija pokazuje prilagodbu djeteta na majčino oštećenje i uspješnu uspostavu afektivnog reciprociteta (Adamson i sur., 1977; Collis i Bryant, 1981).

3. RANE INTERAKCIJE MAJKE I DJETETA

Interakcija je uzajamno reguliran sustav u kojem oba komunikacijska partnera modificiraju svoja ponašanja kao odgovor na informacije koje dobivaju od druge osobe. Interakcija licem u lice najzahtjevnija je vrsta komunikacije i postavlja najveće zahtjeve na osobe u interakciji. Funkcionalni zadaci poput previjanja djeteta ili hranjenja imaju utvrđenu strukturu koja pomaže strukturirati i same izmjene unutar komunikacije, dok interakcija kod igre licem u lice ovisi samo o komunikacijskim vještinama. To je zapravo recipročno organiziran sustav u kojem dojenče vrlo vješto prilagođava svoje ponašanje i manifestira prikladne emocionalne odgovore u odnosu s komunikacijskim partnerom (Brazelton, Tronick, Adamson, Als i Wise, 1975).

Veza između majke i djeteta ima unutarnje i vanjske medijatore, gdje unutarnje predstavljaju karakteristike majke i djeteta poput raspoloženja, depresivnosti, dobi, majčinski stil, iritabilnost djeteta, temperament te zdravlje, a vanjski (okolinski ili kontekstualni faktori) jesu socijalna podrška, zaposlenje, bračni status i socioekonomski status. Oni faktori koji su pokazani kao relevantni u studijama jesu prijevremeno rođenje djeteta (Landry i sur., 1998; Sansavini i sur., 2015 prema Ferreira Rocha i sur., 2019), dob dojenčeta (Page i sur., 2010 prema Ferreira Rocha i sur., 2019), višeploidna trudnoća (Feldman, 2005 prema Ferreira Rocha, 2019); majčina anksioznost (Grant i sur., 2010 prema Ferreira Rocha i sur., 2019), majčina izloženost opijatima, povijest udomljavanja i kriminalni dosje (Salo i sur., 2010

prema Ferreira Rocha i sur., 2019). Tijekom prve godine života djeca se nalaze u osjetljivom periodu zbog plasticiteta mozga u kojem iskustva u komunikaciji s majkom snažno utječu na dojenčevu razvojnu liniju (Hane and Philbrook, 2012 prema Ferreira Rocha, Santos Silva, dos Santos i Dusing, 2019). Više je studija pokazalo značajnu pozitivnu povezanosti između interakcija majka-dijete i jezičnog razvoja djeteta (Nicely i sur., 1999; Sansavini i sur., 2015; Soares i sur., 2018; Tamis-lemonda i sur., 2013; Wallace i sur., 1998, prema Ferreira Rocha i sur., 2019). Pronađeno je da majčina responzivnost i osjetljivost pozitivno utječu na receptivni i ekspresivni jezik djeteta te imitaciju i prve riječi (Nicely i sur., 1999; Soares i sur., 2018; Tamis – LeMonda i sur., 2001; Wallace i sur., 1998 prema Ferreira Rocha i sur., 2019). Također su i brojne studije pokazale i pozitivan učinak na djetetov kognitivni razvoj (Cabrera i sur., 2006; Feldman, 2005; Grant i sur., 2010; Landry i sur., 1997; O'Connor i sur., 1993; Page i sur., 2010; Salo i sur., 2010; Sansavini i sur., 2015; Soares i sur., 2018; Zahr, 1999 prema Ferreira Rocha i sur., 2019), osobito važnom se pokazala osjetljivost i responzivnost majke, kao i verbalno poticanje i to za mjere razvoja pažnje i socijalnog razvoja (Caldas i sur., 2018; Fish i Crockenberg, 1981; Gartstein i sur., 2008; Landry i sur., 1998; Murray i sur., 2016; Page i sur., 2010; Provenzi i sur., 2016; Soares i sur., 2018; Wallace i sur., 1998 prema Ferreira Rocha i sur., 2019). Neke studije čak pokazuju i pozitivnu vezu između interakcije majke i djeteta i motoričkog razvoja djeteta (Chiang i sur., 2015; Fish i Crockenberg, 1981; Grant i sur., 2010; Sansavini i sur., 2015; Soares i sur., 2018 prema Ferreira Rocha i sur., 2019). Neki autori razlikuju vrste interakcija između majke i djeteta pa tako navode da restriktivne radnje, pri kojima majka ograničava djetetov pokret ili opetovano koristi nejasna upozorenja zapravo ograničavaju interakciju između majke i djeteta te da utječu na njihovu socijalnu vezu tijekom prve godine života jer djetetu daju do znanja da nije sposobno samo kontrolirati svoje ponašanje i preuzeti inicijativu (Landry i sur., 1998 prema Ferreira Rocha i sur., 2019).

Prema autoru Brazelton i suradnicima (1975) faze dijade dvomjesečnog dojenčeta i majke u interakciji su 1. inicijacija, 2. uzajamna orijentacija, 3. pozdrav, 4. igra – dijalog te 5. odvajanje. Faze nisu određene samo jednim točno određenim ponašanjem. Faza inicijacije može započeti u trenutku kada se majčino lice razvedri i ona se karakterističnim govorom (baby-talk) obrati bebi ili beba može započeti ovu fazu vokalizacijom i osmijehom upućenim skrbniku. Uzajamna orijentacija može započeti dok majka govori ili dok dojenče guguće, bilo da imaju neutralna ili vedra lica. Pozdrav je popraćen osmijesima, a u fazi igra – dijalog majka govori izmjenjujući nalete govora i pauze dok dijete kontinuirano vokalizira ili

proizvodi različite zvukove. Odvajanje je faza u kojoj majka ili pokazuje neresponzivno lice ili počinje govoriti dojenčetu govorom kojim bi se obraćala odrasloj osobi ili jednostavno prestane gledati u dojenče. Jedan od najzanimljivijih dijelova interakcije licem u lice između majki i dojenčadi jesu uzajamne ciklične izmjene pažnje i afektivnosti. Osjetljiva majka zna prilagoditi svoje izmjene djetetovima (Brazelton i sur., 1975). Sinkronizacija majke s djetetom ključ je dobre interakcije temeljene na uzajamnosti afekta i namjere. Kada ona izostaje, prijelaz iz faze u fazu nije toliko uglađen.

U dijadi majka – dijete oba člana aktivno sudjeluju te međusobno utječu na ponašanje druge osobe. Štoviše, vrlo je zanimljivo da se u ovoj dijadi već javljaju lančane izmjene kakve su karakteristične za dvosmjernu komunikaciju odraslih osoba (Lewis i Freedle, 1972). Kod autora Lewisa i Freedlea nalazimo da se ovakve lančane izmjene s pauzama javljaju već u interakciji majki s djecom u dobi od 12 tjedana te mogu imati i do 6 izmjena, bez obzira jesu li majka ili dijete započeli interakciju, a duljina ovih lančanih izmjena povećava se unutar prve godine života. Ovaj autor navodi i kako interakcije između majke i djeteta odražavaju komunikacijski sustav koji je vrlo dobro usklađen i ima svoje značenje te u kojem oba člana dobivaju priliku za sudjelovanje. Ovo se osobito vidi prilikom vokalizacije unutar ovih interakcija. S obzirom da ne smijemo zaboraviti da kod dojenčeta u dobi od 12 tjedana još uvijek izostaje svaki oblik usvojenosti formalnog jezičnog sustava, zapanjujuće je kako njihova vokalna interakcija ima konverzacijske kvalitete. U ovoj dobi dijete već može razlikovati prijateljsku i neprijateljsku vokalizaciju, kao i vrlo naglašen govor (baby talk) i normalnu intonaciju (Lieberman, 1967 prema Lewis i Freedle, 1972). Jedan od temeljnih oblika rane komunikacije jest i djetetov plač te je on u kombinaciji s odgovorom skrbnika na njega princip učenja komunikacije. Tako je dokazano da odgovaranje na djetetov plač u prvom tromjesečju ne stvara pojačano plakanje djeteta u dobi od godine dana već usvajanje novih komunikacijskih ponašanja. Plač djeteta komunikacijsko je ponašanje čije pojačanje vodi do drugih komunikacijskih ponašanja, a ne do češćeg plakanja, kao što bi to inače bio slučaj s pojačavanjem nekog ponašanja (Bell i Ainsworth, 1971, prema Lewis i Freedle, 1972).

Kao i komunikacija između odraslih, tako se i komunikacija između majke i djeteta ne oslanja samo na vokalizaciju, već i na kontekst komunikacije (Lewis i Freedle, 1972). Koliko često majka vokalizira utječe na količinu vokalizacije kod djeteta, ali i obrnuto, majka čije dijete češće vokalizira, više je motivirana i sama vokalizirati. Vokalizacija je najčešći odgovor na vokalizaciju. Još su neka ponašanja česta, a javljaju se kao odgovor na vokalizaciju. Kada

dijete inicira vokalizaciju, tri iduća najčešća odgovora na nju, nakon vokalizacije majke, su osmijeh, pogled i dodir. U slučajevima kada majka inicira vokalizaciju, djetetova najčešća reakcija nakon vokalizacije jest osmijeh. Majčina ponašanja koja, nakon vokalizacije majke, najčešće izazivaju vokalizaciju djeteta jesu igra s djetetom, osmijeh i pogled, a djetetova ponašanja koja izazivaju majčinu vokalizaciju jesu, nakon same vokalizacije djeteta, izražavanje stresa kroz pokret ili plač djeteta. Pronađeno je također i da majke ženske djece češće vokaliziraju nego majke muške djece. Još neke razlike prema spolu koje se javljaju jesu da na djetetovu vokalizaciju češće odgovaraju majke muške djece, a na majčino ponašanje vokalizacijom češće odgovaraju ženska djeca. Dakle, vokalizacija može biti odgovor na drugo ponašanje ili izazivati druga ponašanja osim vokalizacije (Lewis i Freedle, 1972).

Kontekst je također snažna odrednica komunikacije. Prostor je uglavnom ono što daje kontekst interakcijama kod odraslih (kuhinja je prostor u kojem se hrana priprema i konzumira, kupaonica prostor u kojem se obavlja higijena itd). U dijadama majki i djece pronadeno je da prostor u kojem se odvija interakcija još nema kontekstualnu ulogu zato što skrbnici u dobi od 12 tjedana svoje dojenčadi još uvijek ne obavljaju aktivnosti s djetetom u predviđenoj prostoriji pa ga tako ne kupaju u kupaonici, ne hrane u kuhinji, ne igraju se u dnevnoj sobi itd. (Lewis i Freedle, 1972). Stoga je za proučavanje konteksta u komunikaciji majke i dojenčeta bolje uzeti poziciju gdje se dijete nalazi u dobi kao što je vrsta dječje sjedalice, majčino krilo, ogradica za igru, kolijevka, ljuľačka, kada itd. Djeca najčešće vokaliziraju u ogradicama za igru, na podu i u sjedalicama, a najmanje u majčinom krilu, kadi i na stolu za prematanje (Lewis i Freedle, 1972). Razlike koje se javljaju u vokalizaciji s obzirom na situacijske detalje mogu činiti temelj za učenje značenja u jeziku. Socioekonomski razred također prema nekim autorima (Lewis i Freedle, 1972) utječe na vokalizaciju između majki i njihove dojenčadi. Tako se navodi da dojenčad iz viših društvenih klasa bolje prepoznaje obraća li se majka svojom vokalizacijom njima ili ne. Također, vokalizacija kod majki iz viših društvenih klasa češće inhibira vokalizaciju svoje dojenčadi, a suprotno vrijedi za majke i dojenčad nižih društvenih klasa. No, majke viših društvenih klasa vjerojatnije će vokalizacijom odgovoriti na djetetovu vokalizaciju (Lewis i Wilson, 1972 prema Lewis i Freedle, 1972). U istraživanju autora Lewis i Freedle (1972) nađeno je da se jezične sposobnosti troje djece u drugoj godini života kod kojih je proučavana rana interakcija s majkama u dobi od 12 tjedana podudaraju s količinom te rane vokalizacije i igranja s majkom koji su proučavani u dobi od 12 tjedana, odnosno da dijete koje je najčešće vokaliziralo i najčešće se igralo s majkom ima najširi vokabular u dobi od dvije godine.

Autori su u brojnim studijama proučavali povezanost između rane privrženosti i komunikacije tijekom djetinjstva. Tako su autori Matas, Arend i Sroufe (1978) proučavali povezanost rane privrženosti majke i djeteta i komunikacije među njima godinu dana nakon tijekom rješavanja problemskog zadatka. U studiji su pronašli kako su djeca čija je rana privrženost s majkama bila opisana kao sigurna privrženost bila osnažena prvo samostalno pokušati riješiti zadatak, a onda su se obraćali majkama za pomoć, dok su njihove majke spremno odgovarale na njihove zahtjeve za pomoć, no također im ostavljale dovoljno prostora da pokušaju samostalno riješiti problem. Djeca čija je privrženost s majkom opisana kao nesigurna češće su odustajali u samostalnom rješavanju problemskih zadataka i izražavali nezadovoljstvo te njihove majke nisu nudile pomoć kada im je bilo potrebno. Sigurno privrženata djeca lako su izražavala svoje potrebe, a njihove majke su razumijevale njihove znakove te prikladno odgovarale na njihove potrebe, dok je s nesigurno privrženom djecom i njihovim majkama bilo suprotno. Main i Strage (1985, prema Main, Kaplan, Cassidy, 1985) istraživali su utjecaj rane privrženosti na komunikacijske obrasce majki i djece u dobi djeteta od 6 godina te su rezultati pokazali da su djeca sa sigurnom privrženosti u dobi od 6 godina s majkama imali fluentne komunikacijske obrasce, koji su uključivali izražavanje emocija i širok spektar tema o kojima su vodili razgovor, dok nesigurno privrženata djeca u dobi od 6 godina nisu imala fluentnost u obrascima komunikacije s majkom, odnosno između majčinih i djetetovih odgovora javljale su se pauze te su teme bile vrlo impersonalne i ograničene.

4. MAJČINA ULOGA U RANOJ KOMUNIKACIJI

Majčin doprinos ovom komunikacijskom sustavu između nje i njezinog dojenčeta očitiji je nego doprinos dojenčeta jer ona prilagođava i modificira svoja ponašanja prema djetetovima. Najbolji primjer ove prilagodbe jest majčino infantiliziranje svojeg ponašanja i govora kako bi se prilagodila dojenčetovim sposobnostima da procesuiraju informaciju (Stern, 1974 prema Brazelton, 1975). Majke su prirodno sklone u interakciji s djecom iskazivati pozitivne emocije i tješiti dijete te su također svjesne da su djeca privučena njihovim ekspresijama, često ih još više naglašavaju (Chong i sur., 2003 prema Chiesa, Galati i Schmidt, 2015).

Na ranoj privrženosti između majki i djeteta u dojenačkoj dobi počiva kasnija komunikacija s djetetom u predškolskoj dobi. U ovom se razdoblju djetetova razvoja verbalne sposobnosti povećavaju te dijalozi zauzimaju ključno mjesto u komunikaciji majke i djeteta. Od dobi u kojoj su tek usvojili govor, djeca dijele svoje emocije s roditeljima (Bretherton, Fritz, Zahn-Waxler, i Ridgeway, 1986; Fivush, 1991 prema Etzion-Carasso i Oppenheim, 2000). U

počecima, roditeljev upliv i doprinos vrlo je velik s obzirom da je roditeljeva uloga da strukturira i dopunja djetetove iskaze, a s vremenom se odgovornost prebacuje na dijete, kako njegove verbalne sposobnosti rastu (Oppenheim, Emde, & Wamboldt, 1996, prema Etzion-Carasso i Oppenheim, 2000). Razgovarajući sa svojom djecom, roditelji pomažu djetetu da organizira svoje misli i osjećaje, izrazi ih te da pomoću toga stvara koherentan emocionalni svijet. Stoga se majčina osjetljivost i respozivnost u ranoj dojenačkoj fazi razvoja proširuje u ranom predškolskom razdoblju u ulogu komunikacijskog partnera koji pomaže djetetu procesuirati misli i osjećaje (Etzion-Carasso i Oppenheim, 2000).

5. DJETETOVA ULOGA U RANOJ KOMUNIKACIJI

Začudjuće je koliko rano novorođenče igra aktivnu ulogu u ovom komunikacijskom sustavu. Sam dolazak majke i njezina pozicija licem u lice prema djetetu pobuđuju interes djeteta, no ukoliko majka pokaže manjak reakcije, ona narušava normalne sekvence interakcije. Majčin odgovor važan je orijentir za djetetovu modifikaciju ponašanja kako bi ono postiglo svoj cilj u interakciji s njom, a to je afektivna sinkronizacija. Također, znamo da dijete pokušava više puta postići svoj komunikacijski cilj prije nego odustane (Brazelton i sur., 1975). Već od samog rođenja, novorođenčad pokazuje iznimnu osjetljivost na sve socijalne podražaje (Striano & Rochat, 1999 prema Beuker i sur., 2013). Osobito u prvim mjesecima života raste svijest o pogledu te da on sadrži važne informacije. Samo uspostavljanje kontakta pogledom snažno je sredstvo uspostavljanja i komunikacijske veze među ljudima (Farroni, Csibra, Simion, & Johnson, 2002; Symons, Hains, & Muir, 1998 prema Beuker i sur., 2013).

Već u dobi od tri tjedna, novorođenče pokazuje različita ponašanja kada je u interakciji s objektom i kada je u interakciji s osobom. Prilikom interakcije s objektom dijete pokazuje nalet pažnje nakon kojeg slijedi isprekidano okretanje od predmeta, pokreti su trzavi, dolaze u naletima i usmjereni su prema objektu. Kada je u interakciji s osobom, u kratkom periodu intenzivne interakcije izmjenjuju se ciklusi te su pokreti glatki i ritmični. Ova ponašanja pokazuju nam da je novorođenče u dobi od samo tri tjedna sposobno razlikovati cilj svoje interakcije, koji je s objektom istražiti ga pogledom i manipulacijom, a s osobom postići afektivnu sinkronizaciju. Dijete je sposobno, dakle, primjereno prilagoditi svoju pažnju i akcije u odnosu na obilježja situacije. U oba slučaja, novorođenče djeluje s namjerom i modificira svoje ponašanje u skladu s informacijama iz okoline. Također, ponašanjem iskazuju iščekivanje interakcije sa svojim skrbnicima. Kada je majka u interakciji s djetetom, dijete pokazuje specifična motorička ponašanja, odnosno obrazac glatkih pokreta tijela koji se

ponavlja i pri kojem se ekstremiteti približavaju prema majci i povlače od majke. Dijete pokazuje fazu pažnje i fazu nepažnje koje se ciklički ponavljaju više puta unutar minute. Kada majka ne odgovori na djetetovo iščekivanje interakcije svojim neresponzivnim izrazom lica, djetetova motorička aktivnost se promijeni, pokreti postaju trzavi umjesto glatkih pokreta, dijete odvrća a lice pa onda pokušava ponovno privoliti majku na interakciju. Ako djetetovi pokušaji da uvuče majku u interakciju ne poluče uspjeh, dijete zauzima stav bespomoćnosti, odvrća lice i zgrči tijelo te ostaje nepokretno u grču. Ukoliko majka odgovori na djetetov poziv na interakciju, dijete ponovno postaje pokretnije, pokazuje svoja ritmična ciklična motorička ponašanja (Brazelton i sur., 1975). Novorođenče čak i u svojim najranijim interakcijama pokazuje sposobnost komuniciranja s namjerom, ali i samoregulaciju, koja se vidi u sposobnosti regulacije inputa koji novorođenče prima prilikom interakcije s osobama, jer ono bi vrlo lako moglo biti preplavljeno količinom informacija koje jedna interakcija može donijeti. Interakcija s objektima također se razlikuje od interakcije s ljudima i po tome što je količina informacija koju možemo dobiti od objekta ograničena, dok je količina informacija koje možemo dobiti u socijalnim interakcijama vrlo velika. Također, zapanjuju i situacije u kojima postoji distorzija prirodne komunikacije gdje dijete pokazuje vještinu regulacije svojeg ciklusa pažnje, koji je u takvim situacijama poremećen, te modificira svoje ponašanje. Ove sposobnosti samoregulacije omogućuju djetetu i da dulje sudjeluje u interakciji sa svijetom oko sebe. Autori Brazelton i suradnici (1975) navode kako se temelj za sinkronizaciju afektivnosti i interakcije već javljaju intrauterino, majčine auditivne i kinestetičke karakteristike pomažu u sinkronizaciji ritma majke i djeteta. Ritmičke interakcije u temelju su afektivnosti (Condon i Sander, 1974 prema Brazelton i sur., 1975). Majka osjetljiva na djetetove potrebe može već u nekoliko prvih tjedana može povećati djetetov kapacitet za obraćanje pozornosti na važne znakove koje mu ona pokazuje, kao što su pokreti i izrazi lica, koji su u temelju njihove komunikacije (Brazelton i sur., 1975).

Nakon šest tjedana, novorođenče se spremno uključuje u interakcije s majkom koristeći facijalne ekspresije, vokalni izričaj i geste. Izaziva zanimanje i osjećaje kod drugih te koordinira svoj interes i osjećaje kako bi ostvarilo recipročnu interakciju. Eksperimentalne studije pokazuju kako novorođenčad ima brojne perceptivne kanale koji služe za prepoznavanje ljudskog tijela i njegova pokreta, vokalizacija, gesti (Trevvarthen, Murray i Hubley, 1981 prema Trevvarthen, 1984). Tijekom drugog mjeseca djetetova života, kada je vidni sustav dovoljno razvijen za zadržati fiksaciju, dojenčad pokazuje vrlo jasnu preferenciju zagledanja u lica osoba te ostvarivanje interakcija koje su regulirane facijalnim i vokalnim

izražavanjem osjećaja. Djetetova sposobnost reguliranja izražavanja osjećaja prema osobi koja na njega emotivno reagira zapravo nam daje uvid u to da dijete ranije stječe sposobnost uključivanja u afektivne interakcije nego što stječe sposobnost manipulacije predmetima (Trevarthen, 1984).

Kako bi provjerili djeluje li dijete s namjerom u interakciji s majkom, autori Brazelton i suradnici (1975) proveli su eksperiment distorzije normalne interakcije u kojem su zamolili majke da budu potpuno neresponzivne prema svojoj dojenčadi koja je sjedila ispred njih, da gledaju u njih, ali mirnog i nepomičnog lica 3 minute. U ovom eksperimentu potvrđeno je da je dijete vrlo brzo osjetilo da izostaje normalna komunikacija majke. Dijete svako toliko provjerava pogledom majku i nakon svake provjere djetetovo se ponašanje mijenja, pokušava pobuditi majčinu reakciju i nestrpljivo čeka. Nakon dvije minute pokušaja da izazove uobičajenu majčinu reakciju, dijete se povlači i samo se smiruje svojim ponašanjima.

U interakcijama videćeg djeteta sa slijepim roditeljima također se može jako dobro uočiti prilagodljivost dojenčeta u situaciji izmijenjene interakcije. Brazelton i suradnici (1975) opisuju promatranje njihove interakcije. Navode kako je majka, slijepa od rođenja, imala nepomično lice dok je govorila, dok je otac, izgubivši vid u osmoj godini života, imao mimiku lica prilikom govora. U dobi od 4 tjedna, autori opisuju dijete kao vizualno vrlo budno, no kada je bilo u interakciji s majkom samo bi kratko pogledalo majku u oči, a potom kada bi majka započela govoriti djetetu, dijete bi odvratilo pogled i cijelo lice od nje. U interakciji s ocem, situacija je bila drugačija jer je dijete gledalo očevu lice pažljivije i tijekom dužih perioda dok je otac govorio djetetu. Same istraživače dijete je gledalo vrlo pažljivo, prateći svaki pokret. Zanimljivo, majka je istraživače pitala zašto dijete ne gleda u nju dok mu ona govori, a kada su je oni pitali kako zna da dijete ne gleda u nju objasnila je da osjeća smjer iz kojeg dolazi djetetovo disanje. U dobi od osam tjedana, dijete je s istraživačima pokazivalo ritmički obrazac gugutanja i osmijeha, no nije tako bilo u interakciji s majkom. Dijete je pokazivalo dulje periode promatranja i traženja po majčinom licu te je odvrćalo lice od majke nakon ovih perioda. U interakciji s ocem dijete je pokazivalo istu cikličku izmjenu pažnje i nepažnje te uzbuđenja prilikom interakcije kakva je i očekivana za dob u interakciji s odraslima. Nakon osmog tjedna života, dijete i majka uključivali su se u sve više uzajamno zadovoljavajuću interakciju, iako su istraživači još primjećivali određene razlike, no zaključili su kako su majka i dijete prevladali početno narušenu komunikaciju. Dijete je ometeno majčinom nemogućnošću pružanja vizualne informacije jer je dijete pripremljeno za vizualnu

komunikaciju samom pozicijom licem u lice prilikom komunikacije s majkom (Brazelton i sur., 1975).

6. TEORIJA PRIVRŽENOSTI

Autori ove teorije, John Bowlby i Mary Ainsworth, korijene teorije razvijali su dok su još 50-ih godina prošlog stoljeća opservirali hospitaliziranu i institucionaliziranu djecu koja su bila odvojena od roditelja. U temeljima ove teorije stoji pretpostavka da se u komunikacijskim obrascima između skrbnika i djeteta očitava koliko je sigurna privrženost. Bowlby navodi kako je temeljna razlika između sigurne i nesigurne privrženosti otvorenost i sloboda u komunikaciji. Ovu je slobodu u komunikaciji autorica Ainsworth povezala s majčinom osjetljivošću jer je osjetljiva majka svjesna djetetovih signala te ih ispravno interpretira i na njih primjereno odgovara. Čineći tako, ove majke svojoj djeci šalju poruku kako njihovi signali imaju značenje i vrijednost zato što imaju iskustvo da su majke bile responsivne u slučajevima kada su izražavali svoje emocije (Etzion-Carasso i Oppenheim, 2000). Bowlby je majčino lice opisao sintagmom stimulirajući znak (sign stimulus) koji je okidač za djetetov osmijeh, instinktivni obrazac ponašanja kod djeteta, koji za majku znači neku vrstu nagrade za njezinu pažnju. Kognitivni psiholozi, koji traže opis podražaja, smatraju ovu teoriju podosta jednostavnom, no to se može objasniti time da je majčino lice najkompleksniji, a time i najzanimljiviji stimulus kojeg dojenče susreće (Trevarthen, 1984). Autor Bowlby koristio je embriologiju kao metaforu kako bi prenio majčinu ulogu u djetetovu psihičkom razvoju pa je tako napisao da ukoliko očekujemo da razvoj embrija glatko teče, tkiva embrija moraju biti izložena određenoj organizaciji tj. organizatoru koji će ih u kritičnom periodu posložiti, a na isti takav način, ako očekujemo da mentalni razvoj protječe glatko nužno je da psiha djeteta, koja još nije diferencirana, bude izložena u kritičnim periodima organizatoru psihe – majci (Bowlby, 1951 prema Bretherton, 1992). Također, on navodi da tijekom dojenja i ranog djetinjstva majka predstavlja djetetov ego i superego jer oni u tom periodu još ne funkcioniraju ili funkcioniraju manjkavo. To znači da majka orijentira dijete u prostoru i vremenu, dopušta i brani zadovoljstvo koje neki impulsi pružaju. Roditelj osjetljiv na djetetove znakove polako prepušta ove uloge djetetu kako ono sazrijeva (Bowlby, 1951 prema Bretherton, 1992). Bowlbyjev zaključak, temeljen na dostupnim empirijskim nalazima, jest da kako bi djeca izrasla u mentalno zdrave pojedince, moraju u dojenštvu i ranom djetinjstvu iskusiti toplu, intimnu vezu s majkom (ili osobom koja predstavlja majčinsku ulogu u djetetovu životu) koja ima kontinuitet te u kojoj oboje pronalaze zadovoljstvo i užitak

(Bowlby, 1951 prema Bretherton, 1992). Teorijsko objašnjenje svojeg zaključka Bowlby je pokušavao pronaći u psihoanalitičkoj teoriji kao i teoriji socijalnog učenja, no nije se mogao složiti niti sa psihoanalitičkom teorijom da ljubav djeteta prema majci proizlazi iz oralnog zadovoljstva koje mu ona pruža, a niti s teorijom socijalnog učenja prema kojoj ljubav prema majci proizlazi iz sekundarnog potkrepljenja koje ona djetetu daje. Kada je Bowlby došao u doticaj s eksperimentima na guskama o učenju privrženosti kod njih koje je provodio Konrad Lorenz, njegova teorija mu se svidjela jer nije sugerirala da je privrženost povezana uz hranjenje. U svojim radovima Bowlby je opisao kako jednogodišnje dijete pokazuje privrženo ponašanje koje se ne može zamijeniti za neko drugo ponašanje te je to ponašanje sastavljeno od brojnih komponenti instinktivnih odgovora poput sisanja, slijeđenja, osmijeha i plača, koji za svrhu imaju vezati majku uz dijete i dijete uz majku. Ova se instinktivna ponašanja neovisno jedno o drugom javljaju tijekom prve godine života, a u drugih šest mjeseci života ona se integriraju i usredotočuju na majčinu figuru. Prvu empirijsku studiju ove teorije provela je Mary Ainsworth u Ugandi, 60-ih godina prošlog stoljeća. Njezini nalazi potvrdili su da je sigurna privrženost dojenčeta povezana uz osjetljivost majke, odnosno da se nesigurnost djeteta povezuje uz manju osjetljivost majke, ali i da su sigurno privrženata djeca u majčinom prisutstvu manje plakala te su više istraživala, djeca koja nisu bila sigurno privrženata više su plakala, čak i kada ih je majka nosila, te su manje istraživala, a djeca koja nisu imala razvijenu privrženost prema majci nisu pokazali nikakva diferencirana ponašanja prema njoj. Osim nje, jedna od poznatijih i značajnijih studija teorije privrženosti jest Projekt Baltimore iz 1963. godine unutar kojeg je autorica opservirala brojne obitelji, od rođenja njihove djece do 54. tjedna života. Pronađene su velike razlike među odnosima majki i djece, ali osobito važan nalaz iz ovog istraživanja jest značaj majčinog odgovora na djetetov plač jer su djeca na čiji su plač majke odgovarale u prvom tromjesečju života, u četvrtom tromjesečju života imali tendenciju plakati manje i u komunikaciji se više oslanjati na ekspresije lica, geste i vokalizaciju (Bretherton, 1992).

7. ISTRAŽIVANJA O KOMUNIKACIJI SLIJEPIH MAJKI I NJIHOVE VIDEĆE DJECE

Upravo reakcija roditelja na dijete tijekom interakcija licem u lice ono je što je djetetu potrebno za zdrav socioemocionalni razvoj, što dokazuju studije u kojima se dijete odmah kada primijeti da roditelj nema reakciju, uznemiri. U studiji slučaja Adamson i sur. (1977) autori su proučavali rane interakcije bebe i slijepih roditelja tijekom djetetove prve godine

tijekom 15 susreta od kojih je svaki trajao između 2 i 5 sati. Snimane su interakcije tijekom skrbi za dijete te spontane interakcije. Majka djeteta bila je potpuno slijepa osoba s vrlo malo mimike u licu, dok je otac imao ostatak vida te je oslijepio kasnije, što se odražavalo na njegovoj življoj mimici, sličnijoj videćim osobama. Kod majke su zabilježene 3 teškoće u komunikaciji, a to su dodirivanje djeteta prstom zbog lociranja, što je dijete odvrćalo od dojke i smetalo mu, izostanak orijentacije licem prema licu te nedostatak mimike lica. U samom početku, dijete je razvilo averziju prema majčinom licu i majka je imala poteškoća usmjeriti djetetovo lice prema sebi jer je dijete to neprestano odbijalo, no dijete je s vremenom češće gledalo u majku. Otac je rjeđe bio u interakciji s djetetom, no njegova je interakcija nalikovala više na interakciju kakvu odrasli obično imaju s djecom. S vremenom su majka i dijete pronašli obrazac interakcije koji im je odgovarao, premda se dijete nije majci smiješilo do 20. tjedna života niti je koristilo vizualne znakove da privuče pažnju. Majka je koristila dodir i vokalizaciju kako bi došla do reciprociteta o komunikaciji te se prilagodila preferencijama svojeg djeteta i bila osjetljiva na djetetove znakove. Zaključak istraživanja jest da je dijete uspostavilo reciprocitet u komunikaciji i nadišlo razlike u komunikaciji s majkom (Adamson i sur., 1977).

Još jedna studija autora Senju i suradnika iz 2013. bavila se komunikacijskim vještinama djece roditelja oštećena vida. Djeca roditelja oštećena vida nisu pokazivala neka odstupanja u odnosu na svoje vršnjake koji su imali videće roditelje, no zabilježeno je da su djeca roditelja oštećena vida prema njima ipak rjeđe upravljala svoj pogled. U studiji je pokazano kako roditeljstvo osoba oštećena vida ne utječe nepovoljno na djetetov socijalni i komunikacijski razvoj, već da zapravo ova djeca, s obzirom da se vrlo rano moraju prilagoditi promijenjenom funkcioniranju svojih roditelja, čak potiču razvoj drugih komunikacijskih vještina. Tijekom prve godine života kontakt pogledom jako utječe na djetetovo učenje o novim licima, sposobnost praćenja pogledom te stupanj aktivacije moždane kore prilikom percepcije lica. Fundamentalno pitanje za cjelokupni razvoj mozga jest utjecaj djetetova okruženja po rođenju. Djeca slijepih roditelja rođeni su u specifičnu situaciju. Skeniranje lica i praćenje pogledom mjereni su praćenjem očiju. Mjerena su i autistična ponašanja te su provedeni standardizirani testovi lingvističkih, motoričkih i kognitivnih sposobnosti djece. Svi su ovi rezultati uspoređeni s rezultatima vršnjaka koji dolaze iz obitelji videćih roditelja. Rezultati ove studije pokazali su da u praćenju pogledom i kontaktu očima s videćim odraslim osobama nema razlika među ovim dvjema grupama djece te također djeca čiji roditelji imaju oštećenje vida nisu pokazala nikakva autistična ponašanja. Ipak, pronađeno je da djeca roditelja

oštećena vida rjeđe usmjeravaju pogled prema svojim roditeljima. Imali su vrlo dobru vizualnu pažnju i vizualno pamćenje (Senju i sur., 2013).

Istraživanje iz 2015. godine koje su proveli autori Chiesa, Galati i Schmidt značajno je za ovu tematiku s obzirom da su proučavali komunikaciju među majkama oštećena vida i njihovom videćom djecom, u kojem su analizirali pogled, facijalne ekspresije, glas i fizički kontakt u navedenim interakcijama. Njihov je uzorak predstavljalo sedam majki oštećena vida i njihova djeca u dobi od 6 mjeseci do 3 godine, a u kontrolnoj grupi bile su videće majke sa svojom djecom. Interakcije su bile opservirane u domovima ispitanika, a nad majkama je proveden i upitnik. Ispitivači su zamolili majke da smjeste dijete u hranilicu ili običnu stolicu nasuprot sebi i da se s njim igraju kao što to obično čine. Što se tiče pogleda u interakciji majke i djeteta, analize snimki pokazuju kako su djeca majki oštećena vida znatno više gledala same istraživače nego što su to činila djeca videćih majki. Također, videće majke češće su gledale u svoje dijete i predmet koji je nalazio u njihovoj interakciji, a to su činila i njihova djeca, u usporedbi s majkama oštećena vida i njihovom djecom, koji su manje gledali i u svoje majke i u objekt prilikom igre. Dakle, sveukupno, u dijadama između majki oštećena vida i njihove djece promjena smjera pogleda bila je znatno manja. Frekvencija recipročnih pogleda bila je češća u interakciji videćih majki i njihove djece. Promatrajući fizički kontakt, kao što je i za pretpostaviti, njime su mnogo bogatije bile interakcije majki oštećena vida i njihove djece no interakcije videćih majki i njihove djece. Ovi su kontakti bili također duži kod majki oštećena vida nego kod videćih majki. Kod videćih se majki fizički kontakt smanjivao s dobi djeteta, dok kod majki oštećena vida to nije bio slučaj. Frekvencija verbalne produkcije majki i djece obiju skupina nije se razlikovala, no djeca majki oštećena vida imale su tendenciju dulje pričati od djece videćih majki. Kada govorimo o facijalnim ekspresijama, lice možemo podijeliti na gornji i donji dio lica, gdje su razlike u donjem dijelu lica bile nezamjetne, a gornji dio lica više se razlikovao. Zanimljivo je da su majke oštećena vida ili vrlo malo ili jako često podizale obrve i mrštile se, dok su to videće majke radile u vrlo sličnoj frekvenciji između sebe. Što se tiče djece, djeca majki oštećena vida pokazivali su tendenciju imitacije majki, dakle ili su vrlo često ili vrlo rijetko, kao i njihove majke, pomicali svoje čelo u interakciji. Unutar ovog istraživanja osobito je zanimljiv bio par u kojem je majka slijepa od rođenja. Ova je majka pokazivala vrlo česte pokrete obrvama, pokazalo se da su to blindizmi, a ne ekspresije kao nositelji emocionalne poruke. Dijete majke koja je potpuno slijepa od rođenja vrlo je rijetko gledalo u njezino lice, autori navode samo 4 puta, u trajanju od 5.2. sekunde unutar interakcije od 10 minuta, što bi značilo da majčino lice djetetu nije prenosilo

važne poruke. Kvalitativna analiza njezinih facijalnih ekspresija pokazala je da je ona često davala kontradiktorne poruke, pa je tako mrštila obrve dok bi se smiješila. Ipak, interakcije unutar ove dijade nisu bile kompromitirane jer su sudionici razvili kompenzacijske strategije. Primjerice, dječak, nešto stariji od dvije godine, u usporedbi s drugom djecom, pričao je značajno više i stalno je majci opisivao što čini. Također, zabilježeno je i učestalo korištenje dodira pa je tijekom 10 minuta interakcije, ukupno trajanje fizičkog dodira bilo 4 minute i 36 sekundi, što predstavlja gotovo polovicu interakcije tijekom koje su sudionici bili u fizičkom kontaktu.

U studiji autorica Commodari, La Rosa, Nania (2022) koje su provele kvalitativno istraživanje o majčinstvu na uzorku od 15 slijepih majki osvrnule su se i na izazove komunikacije i interakcije ovih majki. U polu strukturiranom intervjuu, ispitanice su progovorile o načinima interakcije sa svojom djecom, kao i preprekama u komunikaciji na koje su naišle. Ove su majke navele da je njihova sljepoća imala utjecaj na njihovu i verbalnu i neverbalnu komunikaciju s njihovom djecom. Neke su majke navodile kako ih osobito tišti što nisu svojoj djeci mogle pomoći u svakodnevnim zadacima poput rezanja noktiju te da žale što su se djeca rano morala osamostaliti. No, većina žena navodila je kompenzatorne strategije koje su pronašle u interakciji sa svojom djecom, a one su uglavnom uključivale mnogo fizičkog kontakta i vokalnog izričaja. Žene iz ovog istraživanja navele su nedostatak kontakta pogledom kao problematičan te su naglasile kako je najteže dok je dijete maleno i kako se s vremenom, kako dijete odrasta, teškoća zbog nemogućnosti kontakta pogledom smanjuje. Kao i kod autorice Rosenblum (2009), i majke iz ovog uzorka na pitanje priopćavanja i objašnjavanja svoje teškoće djeci navode kako se sve odvijalo vrlo prirodno i kako u djeca sama uvidjela i teškoću majke i ograničenja koja proizlaze iz nje. Jedna je majka navela kako nikada nije otvoreno razgovarala sa svojim djetetom o svojem vizualnom funkcioniranju i tome da ga zapravo ne vidi u potpunosti jasno, a jedna kako je mnogo koristila humor u komuniciranju svojih teškoća prema svojoj djeci.

Studija autora Collis i Bryant (1981) pratila je četiri obitelji slijepih roditelja i videće djece te su zaključili ove studije kako je oštećenje vida izuzetno malo utjecalo na odnose između djece i njihovih roditelja, da su se mnoge karakteristike ovog odnosa, verbalne i neverbalne, vrlo lako prilagodile specifičnoj situaciji ovih obitelji te da su se sami roditelji dobro prilagodili tako da su mogli sudjelovati čak i u aktivnostima koje su bile snažno vizualne prirode. Jedan od izazova u interakciji i igri s djecom koji su roditelji navodili jest mobilnost u kući i koliko je interakcija i igra poticala kretanje te su roditeljske sposobnosti kretanja po kući bile

iznimno važne. Neki su roditelji zbog toga zauzimali vrlo pasivne uloge. Lociranje i praćenje djeteta također je ono što su roditelji navodili kao velik izazov te su za to koristili sluh. Bilo im je važno da su pozadinski zvukovi stišani te bi u periodima djetetove šutnje dozivali dijete ili ga taktilno tražili i provjeravali što čini. Igre koje su zahtijevale vid zapravo su bile podosta zastupljene te su autori bili iznenađeni time. Roditelji su s djecom igrali skrivača, igre kuku (peek-a-boo) te su zajedno čak gledali slike, prilikom čega su roditelji pitali djecu pitanja o fotografijama, što je također poticalo interakciju među njima. Korištenje jezika također je bilo vrlo uspješno te su roditelji poticali izmjene u korištenju govora te su omogućavali roditeljima bolje praćenje djetetovih trenutnih interesa i davali informacije o djetetovim aktivnostima. Naglašavali su također i pomoć videćeg roditelja, ukoliko je takav postojao u njihovoj obitelji, prilikom interakcija s djetetom.

8. KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE

8.1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Kao što je navedeno u teorijskim postavkama i pregledu istraživanja na početku ovog diplomskog rada, rane interakcije majke i djeteta ključne su za djetetov komunikacijski i socioemocionalni, ali i druge aspekte razvoja. Privrženost koju dijete razvija prema majci utječe na djetetovo samopouzdanje i sigurnost, što je ključno za učenje i istraživanje. Prije razvoja govora, uz dodir i vokalizaciju, snažno komunikacijsko sredstvo jest i pogled koji izmjenjuju majka i dijete. S obzirom na specifičnost oštećenja vida, izostanak pogleda u ranim interakcijama majke i djeteta predstavlja velik izazov za ove komunikacijske partnere. Uz to, majčina responzivnost prilikom rane interakcije s djetetom počiva na osjećaju za čitanje znakova koje dijete daje, a oni su također često vizualni, kao i kasnije emocije koje dijete nosi u sebi. Također, vizualni aspekti okoline i same igre koja predstavlja okosnicu komunikacije roditelja s djecom zahtijevaju prilagodbe u interakciji slijepih majki s njihovom djecom. Uzevši u obzir sve navedeno, rane interakcije slijepe majke i njezine djece od izuzetne su važnosti za razvoj djeteta, a s obzirom na majčinu teškoću njezini temelji su izmijenjeni. Stoga se ovo istraživanje bavi problematikom kompenzacijskih strategija koje razvijaju slijepe majke prilikom interakcija sa svojom videćom djecom, kao i kompenzacijskih strategija do kojih dolaze sama videća djeca slijepih majki, na koji način oba komunikacijska partnera nadomještaju vizualne informacije koje nedostaju majci te kako se prilagođavaju samoj ovoj izmijenjenoj vrsti komunikacije.

8.2.CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog diplomskog rada jest ispitati strategije koje je jedna slijepa majka razvila kako bi umanjila utjecaj sljepoće prilikom komunikacije, igre i interaktivnih aktivnosti sa svojom djecom, odnosno kako bi dobila vizualne informacije koje su joj bile potrebne u ovim aktivnostima, kao i njezino viđenje prilagodbe njezine djece na sljepoću njihove majke prilikom ovih ranih interakcija.

8.3.ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Problemska pitanja na koja će istraživanje nastojati odgovoriti jesu:

1. Koje kompenzacijske strategije je razvila jedna slijepa majka u ranim interakcijama sa svojom djecom?
2. Koje strategije prema majčinom viđenju su njezina djeca razvila u komunikaciji sa svojom slijepom majkom ?

8.4.METODE ISTRAŽIVANJA

8.4.1. UZORAK

Ispitanica ovog istraživanja predstavlja neprobabilistički, namjerni uzorak jer kriterij odabira nije bila matematička vjerojatnost već specifični kriteriji istraživača. Ti kriteriji bili su da je ispitanica ženskog spola, da je majka te da je slijepa osoba jer ukoliko su ti uvjeti zadovoljeni ispitanik može odgovoriti na istraživačeva pitanja prema svojem životnom iskustvu te može navesti svoje i kompenzacijske strategije svoje djece prilikom njihovih interakcija.

Sudionica ovog istraživanja je slijepa žena koja je majka dvoje djece, koja su trenutno starije dobi od one koja je obuhvaćena istraživanjem (dakle, stariji su od četiri godine), stoga je ispitanica odgovarala na pitanja prema svojem sjećanju o tom periodu odrastanja svoje djece. Dobna razlika između djece je tri godine. Sudionica je udana te je njezin suprug, otac njezine djece, također osoba oštećena vida. Zaposlena je te obitelj živi samostalno u stanu. Do treće godine života starijeg djeteta obitelj je živjela s roditeljima ispitanice.

Istraživačica je sudionicu istraživanja upoznala prilikom studijskih vježbi u okviru kolegija Socijalne vještine te je s njom tada ostvarila prvi kontakt provedbom intervjua o roditeljstvu za potrebe kolegija. Potom je ispitivačica kontaktirala mentoricu za vježbe na kolegiju na kojem je upoznala sudionicu koja joj je dala kontakt sudionice. Ispitivačica je telefonski kontaktirala sudionicu i objasnila joj ciljeve i način provedbe istraživanja, nakon čega je sudionica pristala na sudjelovanje. Intervju sa sudionicom proveden je telefonski zbog različitih mjesta stanovanja sudionice i ispitivačice. Sudionica je obaviještena da će razgovor biti sniman za potrebe istraživanja te je na to pristala. Također je obaviještena da je

istraživanje anonimno osim ukoliko ona ne želi da njezino ime bude navedeno, što je ona odbila, čime njezino sudjelovanje ostaje anonimno.

8.4.2 OPIS ISTRAŽIVAČKOG INSTRUMENTARIJA

U ovom istraživanju podaci su prikupljeni metodom intervjua. Intervju je najučestalije korištena metoda u kvalitativnim istraživanjima. Zadaća kvalitativnih istraživanja uvijek je razumijevanje nekog ljudskog iskustva (Donalek, 2005). Korišten je polustrukturirani intervju s otvorenim tipom pitanja. U polustrukturiranom tipu intervjua istraživač je unaprijed isplanirao niz otvorenih pitanja koji se fokusiraju na različite aspekte problemskih pitanja istraživanja (Donalek, 2005).

Kako bi se istražila problemska pitanja o tome koje kompenzacijske strategije razvijaju slijepe majke u ranim interakcijama sa svojom djecom te koje strategije prema majčinom viđenju djeca razvijaju u komunikaciji sa svojim slijepim majkama, istraživačica je sastavila sljedeći niz pitanja koja su bila postavljena sudionici prilikom intervjua:

1. Možete li se sjetiti koje igre/aktivnosti ste radili s djecom od rođenja do četvrte godine života i ako da, možete li ih nabrojiti/opisati?
2. Ako jeste, na koji ste način čitali svojoj djeci?
3. Jeste li pomoću neke tehnike znali koje aktivnosti vaše dijete voli prije pojave govora i ako da, možete li je opisati?
4. Ako jeste, na koji ste se način s djecom igrali igara u kojima je bio potreban vid (npr. igra skrivača)?
5. Jeste li imali neke tehnike kojima ste djeci odgovarali na pitanja i opisivali vizualne koncepte poput boje, prostora i igrali se s njima igara koje su uključivala boje, prostor?
6. Možete li opisati kako biste se uključivali u igru Vašeg djeteta?
7. Kada se kod Vaše djece pojavila imitacija, imate li uvid u to jesu li oni prilikom nekih zadataka imitirali Vas, primjerice Vi biste dodirnuli neki predmet, a djeca bi to mogla vidom opaziti, ili ne i jesu li s vremenom izbacivali te korake koji su za njih bili nepotrebni?
8. Kada ste s djecom gledali fotografije ili slike i djeca bi na njima prstom pokazivala predmete i osobe, koje ste strategije koristili da saznate na što dijete pokazuje?

9. Prilikom igre uloga Vaše djece (igre doktora, mame i tate i sl.) jeste li bili u mogućnosti pogoditi koju ulogu djeca igraju dok još nisu koristila složeniji govor te, osim govora, kojim ste se još tehnikama služili da biste pogodili?
10. Možete li opisati kako ste predstavljali djeci igračke (kako funkcioniraju)?
11. Možete li opisati kako je kretanje unutar Vašeg stana utjecalo na igru s djecom, je li Vas ograničavalo u igri, kako ste uspijevali nadilaziti te poteškoće?
12. Jeste li razvili neku tehniku da znate kada je dijete usmjereno prema Vama, odnosno kada bi moglo gledati prema Vama i ako jeste, možete li je opisati?
13. Jeste li Vi imali neku tehniku da usmjerite svoje lice prema djetetovom licu kada ste mu željeli govoriti i ako jeste, možete li je opisati? - Jeste li dodirivali ruke Vaše djece kako biste shvatili što drže u rukama ili držali ruke na glavi svoje djece kako biste shvatili gdje je usmjeren djetetov pogled?
14. Ako ste dodirivali svoju djecu po licu da biste shvatili smiješi li se ili gdje se nalaze usta prilikom hranjenja, jesu li djeca pokazivala da im to smeta, primjerice plačem ili negodovanjem?
15. Možete li opisati kakav je dijete položaj preferiralo za interakciju u prvim mjesecima života?
16. Jeste li možda razvili neku strategiju da biste provjerili smiješi li se vaše dijete, govoreći o periodu dok je bilo malo, do prve godine života i ako jeste, možete li je opisati ?
17. Kada bi Vam Vaše dijete na nešto pokazalo, primjerice u situacijama kada nešto želi, jeste li imali neku strategiju da saznate na što dijete pokazuje i ako jeste, možete li je opisati ?
18. U situacijama kada je dijete s Vama dijelilo pažnju prema nekim predmetima, odnosno, dolazilo s nekim predmetom ili pokazivalo na neki predmet, jeste li koristili neke tehnike kako biste saznali o kojem se predmetu radi i ako jeste, možete li je opisati?
19. Jeste li kod Vaše djece primijetili neke tehnike koje su oni razvili, prije pojave govora, kako bi privukli Vašu pozornost i ako da, možete li ih opisati?
20. Kada su Vaša djeca postala svjesna Vašeg oštećenja vida, kako biste opisali na koji se način promijenila njihova komunikacija prema Vama?

21. Kada biste pitali svoju djecu da nešto pokažu, kada su i jesu li spontano shvatila da vam moraju donijeti predmet u ruku?

22. Kada su Vaša djeca počela postavljati pitanja gdje se nešto nalazi, jeste li imali neku tehniku kako biste objasnili ako niste bili sigurni gdje se u tom trenutku predmet nalazi?

23. Jeste li razvili neke tehnike pomoću kojih ste znali da je dijete vidjelo i registriralo Vašu emociju i možete li ih opisati?

24. U situacijama kada su Vaša djeca imala tantrume (ispade bijesa) kojim ste se tehnikama koristili kako biste shvatili što je iz okoline frustriralo dijete?

Na zahtjev sudionice, istraživačica je sudionici prije samog intervjua poslala pitanja jer je sudionica izrazila želju da se pripremi, s obzirom da je bilo potrebno prisjetiti se ove faze razvoja njezine djece.

8.4.3. NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Podaci su prikupljeni metodom polustrukturiranog intervjua s otvorenim pitanjima telefonskim razgovorom između sudionice i istraživačice.

Sam intervju trajao je sat vremena, a bio je strukturiran na sljedeći način. Pitanja su bila podijeljena u tri tematske cjeline, a to su igra, komunikacija i emocije. Pitanja su bila postavljana prema cjelinama, i to su prvo bila postavljana pitanja o igri, potom o komunikaciji i naposljetku o emocijama, a to je stoga što je tema emocija najdelikatnija pa je istraživačica željela ostaviti prostor sudionici za opuštanje tijekom razgovora prije doticanja takve tematike. Iz istog razloga istraživačica započinje s temom igre koja je pozitivna i najmanje opterećujuća za sudionicu. Ipak, ove strukture se istraživačica nije strogo držala, s obzirom da je sudionica prethodno pripremila odgovore na pitanja ona je sama katkada odgovorila na više pitanja tijekom prepričavanja nekog događaja ili je sama povezala pitanja koja nisu bila iz iste tematske cjeline. Naravno, istraživačica se prilikom toga nije uplitala niti je prekidala ispitanicu samo kako bi zadovoljila strukturu.

Samoj tečnosti intervjua, neformalnoj atmosferi prilikom razgovora i otvorenosti ispitanice može bitno je pridonijela prethodna komunikacija i već proveden intervju prilikom studijskih vježbi za potrebe kolegija.

8.4.4. METODE OBRADE PODATAKA

Podaci dobiveni ovim istraživanjem obrađeni su tematskom analizom, metodom kvalitativne metodologije koja identificira i analizira te minimalno sažima podatke dobivene u

istraživanju, bogato prenoseći detalje izjava sudionika (Braun i Clarke, 2006). Proces obrade započeo je transkribiranjem intervjua (prilog 1) nakon čega je uslijedio proces kodiranja. Postupak kodiranja započinje otvorenim kodiranjem prilikom kojeg se izjave ispitanika istraživanja pretvaraju u kodove kako bi se saželi, a slijedi oblikovanje kategorija, odnosno smještanje kodova u nadređene skupine, takozvane kategorije, prema sličnosti teme o kojoj izjave govore (Braun i Clarke, 2006). Kategorije i kodovi su prikazani dijagramima, a za svaki kod predviđen je i citat ispitanice istraživanja koji ga potkrepljuje.

9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U nastavku se nalazi opis rezultata dobivenih kvalitativnim istraživanjem. Prikazani dijagrami označavaju kategorije i kodove, a ispod dijagrama nalazi se opis kategorije i primjeri kodova u obliku citata iz intervjua.

Dijagram br. 1

Dijagram broj 1. prikazuje specifične strategije koje je slijepa majka, ispitanica ovog istraživanja, razvila u komunikaciji sa svojom djecom, kako bi umanjila utjecaj nedostatka vida.

Auditivni trag: „I dakle znali smo im staviti mali zvončić na patike, to je u biti mali zvončić kao što mace imaju, tako isto kad bismo se igrali crne Marice, onda mogli bismo čuti taj zvuk da su se pomakli.“

Prethodno upoznavanje s igračkama koje su koristili u interakciji s djecom: „...a ove nove igračke kada bi dobili, ne bih imala pojma ni koje je što boje, nju treba uzeti u ruke, ispipati, potražiti...“

Odabir taktilnih igračaka: „...te priče koje smo imali su isto imale, recimo bila bi naslikana nekakva životinja i onda bi bila od te životinje na primjer vuna, pa sam znala da je to ovca, pa bi bilo perje pa bih znala da je to neka..koka..“

„...imali plastična slova, ona su bila baš takvog oblika, slovo A si mogao baš opipati, opipom si mogao skužiti da je to slovo A...“

„Pa medo ima sretno lice, tužno lice pa mu možete promijeniti i odjeću, kao medvjedica i medo, a po tim oblicima, kako je to bilo drveno onda smo mi mogli lako kužiti šta smo stavili.“

„...ovisi recimo što, onda ovi tvrđi materijali su bili recimo nosorog pa konj i tako po tome smo i mi sami kužili, po tome što pipkaš, što djeci daješ da oni osjete je li, koja je to životinja, kako izgleda.“

Odabir auditivnih igara: „...a koristili smo dosta zvučne te igračkice...“

„...dosta smo mi pričali njima te priče, znali smo pustiti i na mobitelu neke priče, uglavnom smo prepričavali, voljeli smo pjevati, ja volim jako pjevati i plesati...“

„...voljeli su puno kad bismo supruga ili ja glumili neke likove, na primjer, uzeli bismo medu pa glumili da sam ja sad medo pa bih izmijenila glas...“

Usmjeravanje na sluh: „...po tome uspjeli skužiti, ali uglavnom je bilo po njihovim reakcijama negodovanja ili sreće, ili kad bi vokalizirali.,,

„...suprug i ja smo bili jako usmjereni na sluh...“

Zaštitne tehnike prilikom motoričkih igara: „...s obzirom da je to naš prostor doma, znamo već otprilike po kretanju, ali bih recimo podignula ruku da se zaštitim ako bih baš morala potrčati da zaštitim sebi glavu da se ne lupnem.“

Korištenje opipa u interakciji s djecom: „...pokazali prstom, mi bismo došli do njih, uzeli ruku i gledali u kojem smjeru pokazuje, čega bi se željelo dijete igrati...“

„...kako bih vidjela što želi uzela bih njegovu ruku pa bih vidjela u kojem smjeru je drži, što pokazuje, neki predmet ili igračku, nastojala sam uvijek biti usmjerena prema njima, od straga bih hvatala glavicu.,,

„...dosta sam ja njima i taj položaj tijela gledala, u kojem smjeru gledaju, gdje, što pokazuju.,, „...kada sam gledala je li se smiju onda bih dirala obraz, jer obraz se onako malo napuhne kad se smiju.“

Majčina percepcija da njihov način komunikacije s djecom nije ništa drugačiji od komunikacije drugih roditelja: „...ali nije to neka velika razlika od svih drugih, nemam ja nikakvih čarolija s kojima smo mi nešto savladavali...“

Dijagram br. 2

Dijagram broj 2 prikazuje načine na koje su se djeca intuitivno prilagodila oštećenju vida svojih roditelja prilikom komunikacije s njima, ali i intuitivnu prilagodbu djece iz njihove okoline u komunikaciji s odraslim osobama oštećena vida.

Rana svijest o izostanku vida: „...dosta rano djeca skuže da vi ne vidite, tamo je bilo jedno pitanje kako su promijenili ponašanje, nisu oni ništa promijenili jer oni su jednostavno rasli s time.“

„...nije to kao da cijeli život vidite pa sad odjednom ne vidite, nego su oni naučili na taj način komunicirati s nama.“

„...pošto su oni dosta brzo skužili da mi ne vidimo, oni čak nama takva neka pitanja nisu ni postavljali.“

„...evo od moje prijateljice mali je imao godinu i par mjeseci, uglavnom prohodao je bio, i bio je ispao neki čep i ja mu govorim, a gdje je čep, on ponavlja čep, čep i ja pitam gdje je i on je došao, mislim on nije živio sa mnom, ništa, pa je odmah uzeo moju ruku moj prst i pokazao meni prstom na taj čep, to je dijete koje uopće nije živjelo sa mnom, mislim od svoje djece to mogu očekivati jer žive sa mnom i navikli su da se sa mnom mora tako komunicirati i sa suprugom, a ovaj mali nije uopće živio sa mnom, a skužio je, to mi je baš ostalo u sjećanju.“

Briga za roditelje: „Kažem, oni su dosta rano srasli s time, bila je jedna situacija gdje je moja mala, nije tada imala niti 3 godine, moja nećakinja je došla iz škole, mi smo tada još živjeli kod mojih i moja nećakinja je došla iz škole i ostavila torbu na početku stepenica, a ja sam bila dolje s nećakinjom i Lucom pričala i u jednom trenutku kažem Lara, ostani ti s Lucom, ja idem gore nešto, i ja krenem put stepenica, a Luce je rekla mama, mama, ovdje ti je i uzela je moju ruku, ovdje ti je Larina torba, ovdje ti je ograda i onda mi pokaže razmak između torbe i ograde kojim ja mogu proći, eto, kažem vam, ona je dvije godine imala, baš sam se pokušavala sjetiti koliko je imala i evo ona je s dvije godine već cijelu tu priču znala mi reći i procijeniti.“

Korištenje dodira u komunikaciji s roditeljima: „...a recimo bio nam je vrlo nezgodan period kad su oni tek prohodali, onda oni su jako mali, sitni, nestabilni, a ti kako ne vidiš, tebi je dovoljno da ga malo takneš i on je na podu, i sad naravno, par puta su tako pali, mi bismo ih gurnuli slučajno, ali onda su se oni počeli vrlo brzo odmicati od nas bi stavili svoje ruke onako prema naprijed kad bismo mi išli prema njima, onda bi stavili, doslovce bi se zaštitili, stavili ruke ispred sebe, kao nemoj dalje...“

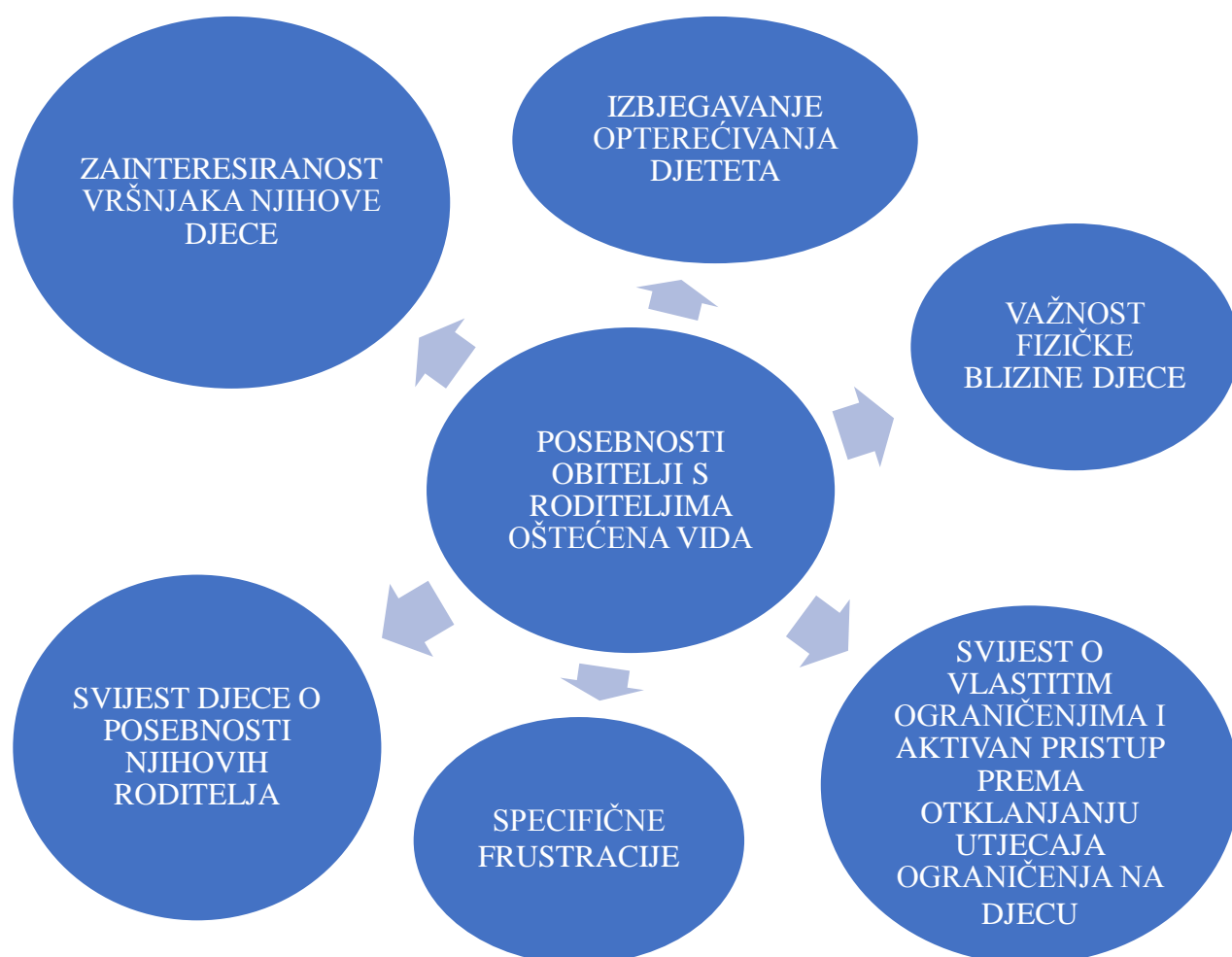
„...jako brzo skuže da se nama mora uzeti ruka, staviti prst...“

Nevizualno iskazivanje emocija: „...kada bi oni bili tužni, a ja ne bih skužila da su tužni, recimo Marin bi znao onako spustiti glavu i doći do mene i onda bi me udario svojom glavom recimo o bedro i onda on meni kaže, glava mi je dolje.“

Izostanak kontakta pogledom: „Ima tu i nedostataka, tamo ste pitali ono nešto kad bih im htjela dati do znanja, uzela bih ih za glavicu da vidim smjer glavice i gledala bih ih put očiju i rekla nešto, međutim, ima puno situacija gdje je to na njih ostavilo, ono, puno puta kad im

nešto govoriš, uopće se više ne trude gledati me, nego isto ono pričaju ovako, kao da me ne slušaju.“

Dijagram br. 3

Dijagram broj 3 prikazuje neke specifičnosti obitelji s roditeljima oštećena vida u interakciji sa širom okolinom i u socijalnom kontekstu, kao i emocionalne specifičnosti članova obitelji i odnosa među njima koje vrše utjecaj na njihovu komunikaciju.

Zainteresiranost vršnjaka njihove djece: *„Ali znaju puno toga i sakriti i prikriti, neki od njihovih prijatelja kažu blago se tebi, tvoji mama i tata ne vide, ti možeš raditi što god hoćeš.“*

Onda se iznenade kad nekud krenu, a ja čujem po njihovim koracima ili šuškanju nekakvom, onda kažu pa kako ste vi sad znali to da sam ja sad krenuo, onda djeca budu fascinirana pa kako tebi mama može kuhati, kako vi jedete, to ih znaju pitati u školi, u razredu, sad naravno kad su veći, prije to nije nitko ništa, ali sad oni to više i osjećaju, odnosno više im možda smeta, pogotovo će sada Lucu pošto ulazi u pubertet.“

Svijest o vlastitim ograničenjima i aktivan pristup prema otklanjanju utjecaja ograničenja na djecu: *„Kažem, nastojimo nadoknaditi ono što mi ne možemo, ne možemo bez vida sve, ali onda to riješimo s udrugom slijepih, sad kad su veći, inače ih se ne bih baš usudila voditi, evo malu sam upisala u izviđače jer znam da će s njima otići negdje, običi, vidjeti malo nešto i tako te neke stvari, nama bi to i financijski bilo previše jer moramo imati jednu do dvije pratnje kada tako idemo.“*

„...ali evo mi smo njih nastojali baš u sve uključiti, te neke mislim ono, da nauče na primjer plivati, i te neke stvari koje su nama bile nezgodne onda bismo ih upisali na te neke tečajeve, Marina smo upisali na tečaj za plivanje, a Lucu na primjer nismo morali, ona je nekako bila uvijek za more, on je bio plašljiviji pa smo ga upisali pa smo recimo tu barijeru na taj način prošli, isto tako i vožnja bicikla, to bi nama također bilo jako nezgodno, gledat gdje ćemo se zalijepit ja i oni svi skupa, onda smo ih upisali na tečaj za vožnju bicikle pa bi onda oni naučili vrlo brzo na tom tečaju, ponove 5, 6 puta, tako da smo i na taj način ih uključili, bez obzira što ne vidimo mislim da ih nismo s te strane zakinuli, da su imali sve što i druga djeca, imaju i mogu, a ono što mi nismo mogli, to smo pokušali nadoknaditi da netko stručan obavi ili ne znam, tražili bismo nekad i pomoć, kad sam ja imala asistenticu, onda bih rekla njoj da im čita priču i pokazuje što je što, da dobiju i taj dio...“

„...ali mislim da bi bilo dobro, za svakoga, za svaki bračni par da ipak dijete ima svakodnevno kontakta i s videćim osobama jer ima dosta situacija zbog kojih je to dobro, oni će naučiti s nama komunicirati na jedan način, a ipak su većinski vani videće osobe. Mi dok smo živjeli s mojom mamom i ocem ipak tu vidim razliku između tog dijela i dijela kad smo mi bili potpuno sami.“

Svijest djece o posebnosti njihovih roditelja: *„...pitali jesu li nas ikada imitirali, to što ne vidimo, znali su oni ugaziti svjetlo pa bi pokušali hodati ili nešto tako, uzeli bi naš štap pa bi zatvorili oči i pokušali hodati s našim štapom i tako, zna nekad Marin i dan danas uzeti štap pa glumi kao da ne vidi.“*

„...meni zna Marin reći, ah, ja sam jedini u razredu kome mama i tata ne vide, tako da bude to njima isto, tako, malo teško zbog toga.“

Važnost fizičke blizine djece: *„Ja sam to jako voljela, voljela sam ih puno i nositi i nunati, i biti uz njih i osjetiti onu njihovu mekanu glavicu, to sam jako voljela i nastojala sam uvijek biti usmjerena prema njima, od straga bih hvatala glavicu da ih ne bih, ne daj Bože, prstom ozlijedila, voljela sam ih držati, nunati, osjetiti tu njihovu toplinu.“*

„Mi njih nikad nismo ostavljali nešto, otišli bi nekada prespavati u moje mame i odmah se ujutro vratili kući, ali to je meni sve odmah prazno, odmah mi fale, ne mogu ja to.“

„Ima roditelja, ostave djecu pa odu po par dana na putovanje, ali mi stvarno nismo to mogli, uvijek smo ih vukli sa sobom, gdje smo god išli.“

Dodatno opterećivanje djece: *„Meni ljudi kažu u tim nekim situacijama gdje ja i muž ne možemo nešto napraviti, oni kažu a može li ti Luca, ma ne može Luca uvijek biti na raspolaganju, Luce ima svojih obaveza, svoju školu, koju joj se ne da raditi, mi nju kroz dan pitamo sto sitnica, vidi ovi račun, vidi ovaj, znate, mislim ona sigurno je opterećena s tim nekim stvarima jer mi nju stalno nešto pitamo i sad smo nekako više navikli na nju jer je starija, zrelija...“*

Specifične frustracije: *„Jer on nije dobro napisao taj ispit zbog mene jer ja nisam mogla i muž adekvatno pomoći mu, jer ta asistentica koju ja sada imam, ona nije mogla dolaziti jer smo mi bili u koroni, nisam htjela da žena dolazi da se ne zarazi, i onda vi ostanete baš nemoćni, a onda mene to, kažem, evo na primjer kada im ostane knjiga na stolu, ja da sam roditelj koji vidi, ja bih im spremila u torbu i tako te neke stvari znaju čovjeka baš isfrustrirati.“*

10. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Kvalitativnom analizom podataka prikupljenih u intervjuu, u ovom poglavlju prikazani su rezultati istraživanja. Rezultati su prikazani u 3 tematska područja: prilagodba majke oštećena vida u komunikaciji s djecom (prikazano dijagramom broj 1), koje odgovara na istraživačko pitanje koje je kompenzacijske strategije razvila jedna slijepa majka u ranim interakcijama sa svojom djecom, intuitivna prilagodba djece u komunikaciji s majkom oštećena vida/odraslim osobama oštećena vida (prikazano dijagramom broj 2) koje odgovara na istraživačko pitanje koje strategije prema majčinom viđenju djeca razvijaju u komunikaciji sa svojom slijepom majkom, te posebnosti obitelji s roditeljima oštećena vida (prikazano dijagramom broj 3),

koja pruža dodatne informacije o socijalnom kontekstu i emocionalnim specifičnostima odnosa unutar obitelji.

Strategije koje je jedna slijepa majka razvila u komunikaciji sa svojom djecom obuhvaćale su strategije usmjeravanja na dobivanje informacija putem sluha, a sastojale su se od praćenja auditivnog traga, odabira auditivnih igara i općenitog usmjeravanja na sluh. Također, majka je kao kompenzacijsku strategiju koristila i taktilne informacije pa je tako odabirala taktilne igračke, koristila je opip u interakciji sa svojom djecom te se prethodno upoznavala s igračkama koje je koristila u interakciji s djecom. Majka je također prilikom motoričkih igara sa svojom djecom koristila zaštitne tehnike. Zanimljiva je također i majčina percepcija, koja je također utjecala na njezinu komunikaciju s djecom, kako se komunikacija nje i njezinoga supruga kao osoba oštećena vida s njihovom djecom nije razlikovala mnogo od komunikacije drugih roditelja s njihovom djecom.

Intuitivna prilagodba djece u komunikaciji s majkom oštećena vida te strategije koje su oni razvili, prema majčinom viđenju, jesu nevizualno iskazivanje emocija, korištenje dodira u komunikaciji s roditeljima, vrlo rana svijest o izostanku vida kod njihovih roditelja, njihov izostanak kontakta pogledom u interakciji s roditeljima te briga za roditelje u situacijama u kojima roditelji ne mogu percipirati opasnost. Ispitanica je navela također primjer druge djece iz njihove okoline koja su razvila ranu svijest o njezinom oštećenju vida te su se u komunikaciji s njom prilagodili shodno tome modificirajući svoje ponašanje.

Posebnosti obitelji s roditeljima oštećena vida jesu važnost fizičke blizine djece za roditelje, svijest o vlastitim ograničenjima i aktivan pristup prema otklanjanju utjecaja ograničenja na djecu, zainteresiranost vršnjaka njihove djece za njihovu specifičnu obiteljsku situaciju te funkcioniranje njihovih roditelja, izbjegavanje opterećivanja djece s obzirom na aktivnosti koje ne mogu obaviti ili otežano obavljaju te svijest djece o posebnosti njihovih roditelja.

Govoreći o strategijama majke, dodir djetetova lica tijekom interakcije spominje se i kod autora Adamson i suradnika (1977) gdje se opisuje da je majka učestalo dodirivala svoje dojenče po licu, prilikom čega je dojenče negodovalo, odnosno autori navode kako su ga dodiri ometali, što ispitanica iz ovog istraživanja ne navodi kao reakciju svoje djece, ali dodirivanje djece po licu, točnije glavi navodi kao strategiju. Ovi autori u svojoj su studiji slučaja također pronašli da je majka generalno koristila dodir kao tehniku u komunikaciji. Također, autori Chiesa, Galati i Schmidt (2015) u svojem su istraživanju proučavali interakcije slijepih i videćih majki s njihovom djecom te su pronašli da su interakcije slijepih

majki s njihovom djecom bogatije fizičkim dodirima od interakcija videćih majki te da je taj fizički kontakt duljeg trajanja. Usmjeravanje na zvuk kao još jednu važnu strategiju slijepih majki koju je navela ispitanica ovog istraživanja spominju ponovno autori Adamson i suradnici (1977) gdje navode da je majka u njihovoj studiji slučaja kao strategiju prilagodbe koristila češće vokaliziranje, a isto su potvrdili i autori Chiesa, Galati i Schmidt (2015) koji su mjerili pojedine komponente interakcija slijepih i videćih majki s djecom te su izmjerili da su slijepe majke unutar interakcija dulje pričale nego videće majke. Autori Collis i Bryant (1981) u svojoj su studiji četiri obitelji s roditeljima oštećena vida naveli i vrlo dobru prilagodbu roditelja oštećena vida na vizualne igre te često igranje igara koje su bile vizualne, kao i aktivnosti poput gledanja fotografija, što je navela i ispitanica ovog istraživanja. Strategiju prethodnog upoznavanja s igračkama koje će biti korištene u interakciji s djecom, odabir auditivnih igara te korištenje zaštitnih tehnika prilikom motoričkih igara koje je navela ispitanica nisu pronađene u dostupnoj literaturi te ih je potrebno dodatno istražiti.

Što se tiče prilagodbi na strani djece, više autora poput Adamson i suradnika (1977), Collis i Bryant (1981) te Commodari, La Rosa i Nania (2022) navodi kako su djeca spontano i vrlo rano uvidjela i razumjela prirodu oštećenja svojih roditelja te se vrlo brzo prilagodila modifikacijom svojeg ponašanja prilikom komunikacije s njima, što je kao prilagodbu svoje djece navela i ispitanica. Također, Chiesa, Galati i Schmidt (2015), Senju (2013) te Brazelton i suradnici (1975) navode kako su djeca rjeđe gledala svoje roditelje oštećena vida, odnosno rjeđe su prilikom interakcija tražili uspostaviti kontakt pogledom, što je jedna prilagodba u komunikaciji koju navodi i ispitanica ovog istraživanja. Nevizualno iskazivanje emocija, kao i briga za roditelje prilikom nemogućnosti da roditelji percipiraju opasnost nisu spomenuti u dostupnoj literaturi te je potrebno dodatno istražiti ove strategije prilagodbe na strani djece roditelja oštećena vida.

U kategoriji posebnosti obitelji s roditeljima oštećena vida, autori Freitag Pagliuca, Uchoa i Tavares Machado (2009) navode kako je ispitanik koji je sudjelovao u njihovu istraživanju jako naglasio da nije htio da njegova djeca budu odgovorna za njega, već on za njih, kao otac te se nije se htio oslanjati na njihov vid, što je nalik izbjegavanju opterećivanja svoje djece koje navodi i ispitanica ovog istraživanja. Ostale posebnosti obitelji s roditeljima oštećena vida navedene u dijagramu broj 3 nisu navedene u dostupnoj literaturi i mogu biti smjernice za daljnja istraživanja ove tematike.

11. ZAKLJUČAK

Cilj ovog diplomskog rada bio je prikazati kompenzacijske strategije koje je razvila jedna slijepa majka u komunikaciji sa svojom djecom tijekom razdoblja od njihova rođenja do četvrte godine te prilagodbu njezine djece na komunikaciju s njom. U ovom su radu prikazane teorijske osnove i istraživanja na temu komunikacije slijepih majki s njihovom djecom, kao i rezultati provedenog kvalitativnog istraživanja na istu temu te su rezultati interpretirani kroz dosadašnje spoznaje iz dostupne literature. Temeljem pregleda literature i obradom rezultata istraživanja, može se zaključiti kako kompenzacijske strategije koje je razvila ispitanica istraživanja, jedna slijepa majka koja prema sjećanju opisuje svoje iskustvo komunikacije sa svojom djecom, obuhvaćaju usmjeravanje na informacije dobivene ostalim osjetilima osim vida, odnosno usmjeravanje na sluh i osjet dodira prilikom komunikacije u različitim oblicima, bilo da se radi o informacijama vezanim uz okolinu ili informacijama vezanim uz samo dijete, kao i korištenje zaštitnih tehnika prilikom motoričkih aktivnosti s djecom. Strategije korištenja drugih osjetila nalazimo u literaturi stoga možemo zaključiti kako je razvoj ovih strategija učestao kod majki oštećena vida, i perzistira unatoč različitostima u provedenim istraživanjima. Također, još jedan važan nalaz jest i rana intuitivna prilagodba djece ove majke, čija je dobna razlika 3 godine, na komunikaciju s njom te spontana modifikacija njihovog ponašanja koja obuhvaća korištenje dodira u komunikaciji, nevizualno iskazivanje emocija, brigu za roditelje u situacijama kada oni ne mogu percipirati opasnost, ali i vrlo zanimljiv nalaz rjeđeg uspostavljanja ili izbjegavanja kontakta pogledom sa svojim roditeljima. Rana intuitivna prilagodba djece u komunikaciji te rjeđe uspostavljanje kontakta pogledom prilagodbe su koje navode razni autori u literaturi stoga možemo zaključiti da te strategije vrlo često razvijaju djeca roditelja oštećena vida neovisno o ostalim okolnostima istraživanja, a važno je napomenuti da je i supruga ispitanice ovog istraživanja također slabovidna osoba. No, strategije poput nevizualnog iskazivanja emocija te brige za roditelje u potencijalno opasnim situacijama nisu pronađene u literaturi stoga možemo zaključiti ili da su izoliran slučaj kod ispitanika ovog istraživanja ili se nedovoljno istražene. Potrebna su daljnja istraživanja strategija prilagodbe na strani slijepih majki i na strani njihove djece kako bi se proniknulo u mehanizme razvoja ovih strategija, što osobito zanimljivo može biti kada govorimo o djeci, te kvalitetu komunikacije između slijepih majki i njihove djece. Ovi podaci važni su za žene oštećena vida koje planiraju trudnoću i majčinstvo jer ih mogu osnažiti u njihovoj specifičnoj situaciji, a važni su i stručnjacima koji proučavaju same osobe oštećena

vida i njihove socijalne vještine, kako bi im mogli pružiti adekvatnu podršku u iskustvu roditeljstva, odnosno majčinstva.

12. LITERATURA

1. Adamson, L., Als, H., Tronick, E. i Brazelton, T.B. (1977): The Development of Social Reciprocity between a Sighted Infant and Her Blind Parents. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 16 (2), 194-207.
2. Beuker, K.T., Rommelse, N.N.J., Donders, R. i Buitelaar, J. (2013): Development of early communication skills in the first two years of life. *Infant Behavior & Development* 36, 71–83.
3. Branson, R. K. (1975): The blind mother. *American Journal of Nursing* 75, 414-416.
4. Brazelton, T.B., Tronick, E., Adamson, L., Als, H. i Wise, S. (1975): Early mother-infant interaction. *Ciba Foundation Symposium*, 33, 137-154.
5. Bretherton, I. (1992): The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28(5),759-775.
6. Chiesa, S., Galati, D. i Schmidt, S. (2015): Communicative interactions between visually impaired mothers and their sighted children: Analysis of gaze, facial expressions, voice and physical contacts. *Child Care Health and Development*, 41(6),1040-1046.
7. Collis, G.M. i Bryant, C.A. (1981): Interactions between blind parents and their young children. *Child: Care, health and development*, 7, 41-50.
8. Commodari, E., La Rosa, V.L. i Nania, G.S. (2022): Pregnancy, Motherhood and Partner Support in Visually Impaired Women: A Qualitative Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (7).
9. Conley-Jung, C. i Olkin, R. (2001): Mothers with Visual Impairments Who Are Raising Young Children. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 95(1), 14-29.
10. Dixon, S.D., Yogman, M., Tronick, E., Adamson, L., Als, H. i Brazelton, T.B. (1981): Early infant social interaction with parents and strangers. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 20, 32-52.
11. Donalek, J.G. (2005): The Interview In Qualitative Research. *Urologic Nursing*, 25(2), 124-126.
12. Etzion-Carasso, A. i Oppenheim, D. (2000): Open mother–pre-schooler communication: Relations with early secure attachment. *Attachment & Human Development*, 2(3), 347-370.

13. Ferreira Rocha, N.A.C., dos Santos Silva, F.P., dos Santos M.M. i Dusing, S.C. (2019): Impact of mother–infant interaction on development during the first year of life: A systematic review. *Journal of Child Health Care*, 1-21.
14. Javadifar, N., Majlesi, F., Nikbakht, A., Nedjat, S. i Montazeri, A. (2016): Journey to Motherhood in the First Year After Child Birth. *Journal of family and reproductive health*, 10(3), 146-153.
15. Laible, D.J. i Thompson, R.A. (2000): Mother child discourse, attachment security, shared positive affect and early conscience development. *Child Development*, 71(5), 1424-1440.
16. Lewis, M. i Freedle, R. (1972): Mother – infant dyad: the cradle of meaning. *Educational Testing Service*, Princeton, N.J.
17. Main, M., Kaplan, N. i Cassidy, J. (1985): Security in Infancy, Childhood, and Adulthood: A Move to the Level of Representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50 (1/2), 66-104.
18. Matas, L., Arend, R.A. I Sroufe, A.L. (1978): Continuity of adaptation in the second year: The relationship between quality of attachment and later competence. *Child Development*, 49(3), 547–556.
19. Pagliuca L.M.F., Uchoa R.S. i Machado M.M.T. (2009). Blind parents: their experience in care for their children. *Rev Latino-am Enfermagem*, 17(2), 271-274.
20. Rosenblum, L.P. (2009). Experiences of Parents with Visual Impairments Who Are Raising Children. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 103(2), 81-92.
21. Senju, A. (2013). The importance of the eyes: communication skills in infants of blind parents. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 280(1760), 20130436–20130436.
22. Trevarthen, C. (1984) Emotions in infancy: regulators of contact and relationships with persons. U Scherer, K.R. I Ekman, P. (ur.) *Approaches to Emotion* (str. 129-136). New Jersey: Psychology Press.
23. Ware, M.A. i Schwab, L.O. (1971): Child Rearing by Blind Parents. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 65(6), 169-174.
24. Braun, V. i Clarke, V. (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

13. PRILOZI

PRILOG 1.

TRANSKRIPT INTERVJUA

Ispitivač: Evo možemo prvo malo porazgovarati o igri, znači te aktivnosti, igre, ako se sjećate u cijelom periodu od rođenja do četvrte godine

Ispitanik: Aha, do četvrte godine, prvo si bila rekla da prve pa sam se bila bazirala na taj period, ali dobro nema veze

Ispitivač: Dobro, ma čega god se sjećate

Ispitanik: Dobro kad su bili baš mali, bebe, u početku bih im puštala, imali smo jedan polumjesec koji je puštao muziku, morali su povlačiti onaj konopčić kad su već počeli hvatati, to bi kad su išli spavati, to bi im bilo zanimljivo, onda su voljeli biti u onim, kako se to zove, to su bile one dekice koje imaju na sebi one viseće elemente, kao na primjer ogledalo, pa bih im ja govorila tko je mami lijep pa bi se vidjeli na ogledalo pa bi se oni razveselili, to bi im bilo drago.

Ispitivač: Aha, aha

Ispitanik: Bacala bih im i one spužvaste kockice pa bi se s tim dobacivali, imali smo one drvene puzzle ako znate, pa bi bio medo, mislim da to i danas postoji

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Pa medo ima sretno lice, tužno lice pa mu možete promijeniti i odjeću, kao medvjedica i medo, a po tim oblicima, kako je to bilo drveno onda smo mi mogli lako kužiti šta smo stavili pa tako onda i njima objašnjavat. Onda smo imali male te slikovnice, recimo na primjer s nekoliko, desetak listova tvrdih pa je na njima recimo bila crvena rajčica, pa recimo žuta banana, pa zelena jabuka i tako to neko voće i povrće koje smo mi znali da je određene boje pa smo im tako pokušavali, već smo mi napamet znali te pričice

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Pa bismo na takav način pokušavali njima pokazati već odmah i nekakvu boju, a i oblik nekakav nečega,

Ispitivač: Aha

Ispitanik: Što se toga tiče, dobro kasnije su se oni znali voziti i na onim svojim guralicama, onda smo, da se ja probam još svega sjetiti, naš Marin je dosta rano počeo kužiti slova jer smo imali plastična slova, ona su bila baš takvog oblika, slovo A si mogao baš opipati, opipom si mogao skužiti da je to slovo A, i onda baš imamo jednu snimku, evo ja ne znam je li imao dvije godine, on je dosta brzo propričao, gdje on govori evo slovo A, auto, B, baka, T tata i onda bi najsmješnije bilo kada bi rekao ipsilon (smijeh)

Ispitivač: (smijeh) I nema riječi iza

Ispitanik: Jer je to bila engleska abeceda

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: I tako bi on vidio ipsilon pa bi rekao ipsilon i tako, bio je sladak, tako da eto onda je baš dosta brzo to naučio i mogu reći da se to baš osjeća sada kad je krenuo u prvi razred u biti najbolje što mu ide je čitanje, hrvatski mu je nekako najdraži, dok na primjer nije recimo neki matematičar

Ispitivač: Da, da, da

Ispitanik: Evo to smo dosta koristili, igrali smo se s njima tih igara lovice, puzali za njima, trčali, bez obzira na sve to što mi ne vidimo, s obzirom da je to naš prostor doma, znamo već otprilike po kretanju, ali bih recimo podignula ruku da se zaštitim ako bih baš morala potrčat da zaštitim sebi glavu da se ne lupnem, ali oni su bili mali i dosta bi se brzo otkrili tako da bismo mi sve te njihove igre lako otkrili

Ispitivač: Aha

Ispitanik: Onda smo recimo im znali staviti kad bismo igrali igru Crna Marica, znači ide ono crna Marica jedan, dva, tri i oni moraju stati iza nas

Ispitivač: Da, da, da

Ispitanik: I onda kada se mi okrenemo oni moraju biti ukipljeni, ne smiju se micati, pa smo im znali staviti, to smo im inače stavljali i kad bismo s njima išli vani, nama je u biti bio veći problem s njima vani nego doma, jer vani je ipak otvoren neki prostor

Ispitivač: Da, da, nepoznat prostor

Ispitanik: ...s puno opasnosti raznoraznih, svašta se može dogoditi na putu, nama je tu bio težak, ali sreća i Bog da je moj muž ipak nešto vidio pa je on mogao, iako je to bilo stvarno jako teško

Ispitivač: Zahtjevno, da, da

Ispitanik: I dakle znali smo im staviti mali zvončić na patike, to je u biti mali zvončić kao što mace imaju, tako isto kad bismo se igrali crne Marice, onda mogli bismo čuti taj zvuk da su se pomakli, tako da kažem, igrali smo se dosta toga, što mislim da igraju i drugi roditelji, ali naravno neke stvari, na primjer ja sam voljela uzeti priče, te priče koje smo imali su isto imale, recimo bila bi naslikana nekakva životinja i onda bi bila od te životinje na primjer vuna, pa sam znala da je to ovca, pa bi bilo perje pa bih znala da je to neka..

Ispitivač: Koka, ptica

Ispitanik: Koka, eto, ovisi recimo što, onda ovi tvrđi materijali su bili recimo nosorog pa konj i tako po tome smo i mi sami kužili, po tome što pipkaš, što djeci daješ da oni osjete je li, koja je to životinja, kako izgleda, ali uglavnom dosta smo mi pričali njima te priče, znali smo pustiti i na mobitelu neke priče, uglavnom smo prepričavali, voljeli smo pjevati, ja volim jako pjevati i plesati i to je Marin onako dosta pokupio od mene, Luce, voli i ona to sve slušati, ali Marin je recimo muzikalniji, ja se sjećam, to sam se jednom dosta začudila, bio je mala beba, ne znam je li imao 3, 4 mjeseca, bio je stvarno mala beba i na radiju je bila neka muzika svirala i on je ponovio to, nešto sitno je bilo, ali mene je to iznenadilo, baš je mala beba bio

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Da, kažem, ali evo nama su dosta nezgodne te društvene igre gdje morate, ne znam evo sada kad su veći baš bi htjeli da mi igramo s njima te neke igre, a to je nama nezgodno jer ipak moraš vidjeti i za Monopoly i za ostale igre, postoji Čovječe, ne ljuti se u udruzi slijepih, ali problem je što nama sve brzo nestane, čega god ima brzo nestane, izgubimo

Ispitivač: A da, to je tako kad su djeca

Ispitanik: Da, ovaj Čovječe ne ljuti se ima baš utore za figure, baš je prilagođen za slijepe, što se toga tiče, ali evo mi smo njih nastojali baš u sve uključiti, te neke mislim ono, da nauče na primjer plivati, i te neke stvari koje su nama bile nezgodne onda bismo ih upisali na te neke tečajeve, Marina smo upisali na tečaj za plivanje, a Lucu na primjer nismo morali, ona je nekako bila uvijek za more, on je bio plašljiviji pa smo ga upisali pa smo recimo tu barijeru na taj način prošli, isto tako i vožnja bicikla, to bi nama također bilo jako nezgodno, gledat gdje ćemo se zalijepit ja i oni svi skupa, onda smo ih upisali na tečaj za vožnju bicikle pa bi onda oni naučili vrlo brzo na tom tečaju, ponove 5, 6 puta, tako da smo i na taj način ih uključili, bez obzira što ne vidimo mislim da ih nismo s te strane zakinuli, da su imali sve što i druga djeca, imaju i mogu, a ono što mi nismo mogli, to smo pokušali nadoknaditi da netko stručan obavi ili ne znam, tražili bismo nekad i pomoć, kad sam ja imala asistenticu, onda bih rekla njoj da im čita priču i pokazuje što je što, da dobiju i taj dio jer kažem, dosta rano djeca skuže da vi ne vidite, tamo je bilo jedno pitanje

Ispitivač: Aha, aha

Ispitanik: ..kako su promijenili ponašanje, nisu oni ništa promijenili jer oni su jednostavno rasli s time

Ispitivač: Aha, aha

Ispitanik: nisu vidjeli nikakvu promjenu

Ispitivač: Da, cijeli život žive s time

Ispitanik: Da, nije to kao da cijeli život vidite pa sad odjednom ne vidite, nego su oni naučili na taj način komunicirati s nama i oni stvarno jako brzo skuže da se nama mora uzeti ruka, staviti prst, dok su bili baš tako sitni onda bih ja otišla njima i kako bih vidjela što želi uzela bih njegovu ruku pa bih vidjela u kojem smjeru je drži, što pokazuje, neki predmet ili igračku

Ispitivač: Da, da, aha

Ispitanik: A samim plačem ili nezadovoljstvom bih shvatila da nije to to, tako da kažem oni su dosta rano srasli s time, bila je jedna situacija gdje je moja mala, nije tada imala niti 3 godine, moja nećakinja je došla iz škole, mi smo tada još živjeli kod mojih i moja nećakinja je došla iz škole i ostavila torbu na početku stepenica, a ja sam bila dolje s nećakinjom i Lucom pričala i u jednom trenutku kažem Lara, ostani ti s Lucom, ja idem gore nešto, i ja krenem put stepenica, a Luce je rekla mama, mama, ovdje ti je i uzela je moju ruku, ovdje ti je Larina torba, ovdje ti je ograda i onda mi pokaže razmak između torbe i ograde kojim ja mogu proći, eto, kažem vam, ona je dvije godine imala, baš sam se pokušavala sjetiti koliko je imala i evo ona je s dvije godine već cijelu tu priču znala mi reći i procijeniti

Ispitivač: Da, da, znači oni su to sve dosta rano već skužili

Ispitanik: Ima tu i nedostataka, tamo ste pitali ono nešto kad bih im htjela dati do znanja, uzela bih ih za glavicu da vidim smjer glavice i gledala bih ih put očiju i rekla nešto, međutim, ima puno situacija gdje je to na njih ostavilo, ono, puno puta kad im nešto govoriš, uopće se više ne trude gledati me, nego isto ono pričaju ovako, kao da me ne slušaju...

Ispitivač: Da, da, da, znači skužili su i te neke stvari

Ispitanik: ..kad im nije interesantna vaša priča

Ispitivač: To, i da vidite, isto vas ne bi

Ispitanik: Ma da, ali ima nedostataka, ali mislim da bi bilo dobro, za svakoga, za svaki bračni par da ipak dijete ima svakodnevno kontakta i s videćim osobama jer ima dosta situacija zbog kojih je to dobro, oni će naučiti s nama komunicirati na jedan način, a ipak su većinski vani videće osobe. Mi dok smo živjeli s mojom mamom i ocem ipak tu vidim razliku između tog dijela i dijela kad smo mi bili potpuno sami, mislim lakše je i vama, večer padne dobije dijete temperaturu, pa jedan toplomjer ne radi govorni pa nešto krivo pokazuje, mislim vi morate vidjeti djetetovu reakciju, vidjeti je li on crven, žut, zelen, je li probljedio, znate, tako da, ali evo mi smo sve to, imali smo jednu veliku sreću što smo mi živjeli, vrata do nas je živjela doktorica

Ispitivač: Da, to je baš..

Ispitanik: Tako da kad je nešto trebalo, baš ono kada bi bila neka panika, onda bismo ženi pozvonili, ali opet ne možete svako doba noći, zvoniti po noći

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: A evo znamo da te temperature se događaju u onom dijelu dana kada vam nitko ne može pomoći

Ispitivač: Da, da, po noći skače

Ispitanik: Da, mislim koristili smo mi te govorne, ali dosta su loše kvalitete bili ti govorni toplomjeri tako da smo sad sretni što oni znaju čitati pa mogu sami.. evo, kažem, dosta je zahtjevan bio taj dio vani, a u kući samoj nije bio toliki veliki problem, ni mijenjanje pelena ni hranjenje osim kad su bili baš skroz sitni, male bebe, onda taj dio sa žličicom, dobro mi smo se tu snalazili tako da smo mi njima davali na bočicu i tu hranu, samo s malo većom rupom, ali nije to baš dobro ni radi razvoja čeljusti i razvoja govora, bolje je da se daje na žličicu, mislim danas se to sve gleda, nekad se to nije ni gledalo, ali dobro, danas se neke stvari više znaju

Ispitivač: Da, pa je, više se istraživalo pa se više i zna

Ispitanik: Da, da

Ispitivač: Dobro, aha, jeste vi htjeli još nešto, slobodno vi recite ako želite još nešto

Ispitanik: Ne, slobodno ti pitaj

Ispitivač: Recite mi prije nego što su djeca propričala, kako biste znali čega su se voljeli igrati, jesu li se možda smijali pa ste po tome zaključili ili bi gugutali

Ispitanik: Da, da, mislim suprug i ja smo bili jako usmjereni na sluh, kažem suprug je nekad nešto znao i vidjeti pa bismo nešto i po tome uspjeli skužiti, ali uglavnom je bilo po njihovim reakcijama negodovanja ili sreće, ili kad bi vokalizirali pa bi pokazali prstom, mi bismo došli do njih, uzeli ruku i gledali u kojem smjeru pokazuje, čega bi se željelo dijete igrati, na primjer voljeli su puno kad bismo suprug ili ja glumili neke likove, na primjer, uzeli bismo medu pa glumili da sam ja sad medo pa bih izmijenila glas i mali je također volio kad je malo porastao i počeo se igrati sam sa sobom, uvijek bi zamišljao jednog dodatnog lika, on bi se igrao i pričao svoju ulogu pa njegovu ulogu

Ispitivač: Aha, super, da, da

Ispitanik: Ja bih rekla sinko, ti ili ćeš biti psihijatrija ili ćeš biti nekakav glumac (smijeh)

Ispitivač: (smijeh) Nema treće

Ispitanik: (smijeh) A mala je bila dosta onako mirna, ona je baš mirnije dijete, ali dobro, voljela se i ona igrati, kažem voljeli su oni te igre na primjer lovice, skrivat se i škakljanje i tako te igre, a najteže su nam bile te neke društvene igre, to nam je najveći problem gdje moraš sada podijeliti te nekakve, uglavnom su bazirane na nekim kartama ili negdje je nešto napisano i tako dalje

Ispitivač: Da, da, da

Ispitanik: Onda i njima to nije gušt kada moraju sve za nas raditi, nije im gušt igrati se takvih igara

Ispitivač: A to na primjer kada biste se igrali lovice, kako ste znali, dobro, radilo se o vašoj kući pa ste znali

Ispitanik: Tako je, znali smo po svojoj kući, a ništa potrčim ja pa ako se udarim, udarila sam se (smijeh)

Ispitivač: (smijeh) Jednostavna tehnika

Ispitanik: Je, jednostavna tehnika, nekad bih samo podignula ruku da zaštitim glavu, mislim ne mogu ja sad trčati ne znam kako, moram malo sporije, ali potrčim ja, onda smo još živjeli u tom malom stančiću gdje je meni bilo sve nadohvat ruke, bio je mali stan pa sve što si trebao si mogao s kauča napraviti, tako da tu se nisi baš mogao nešto puno zaletjeti, a sada živimo u velikom stanu i imamo i mjesta i svega pa se tu možeš stvarno dobro zaletjet, sad su oni i veći pa su zahtjevniji, lako je s malim, možeš kako hoćeš

Ispitivač: Sad brže i trče

Ispitanik: Da, sad brže i trče, teže ih je zeznut, ali evo kad bi oni htjeli nešto onda bismo uglavnom na tu njihovu reakciju sreće ili negodovanja, uglavnom je to bilo to onda, mislim kažem, dosta sam ja njima i taj položaj tijela gledala, u kojem smjeru gledaju, gdje, što pokazuju, nisam im jedino baš puno pipala po licu jer me toga uvijek bilo strah

Ispitivač: Da, da, sve je nježno, oči..

Ispitanik: Ma da, kad ideš ti tako rukom po licu, dijete se može pomaknuti i može prst u oko ubosti, može prst naletjet pa sam nekako više od straga, glavicu, a jedino kada sam gledala je

li se smiju onda bih dirala obraz, jer obraz se onako malo napuhne kad se smiju, tako da ih baš ne pipam po očima

Ispitivač: Da, po očima i to

Ispitanik: E, tako to, a recimo bio nam je vrlo nezgodan period kad su oni tek prohodali, onda oni su jako mali, sitni, nestabilni, a ti kako ne vidiš, tebi je dovoljno da ga malo takneš i on je na podu, i sad naravno, par puta su tako pali, mi bismo ih gurnuli slučajno, ali onda su se oni počeli vrlo brzo odmicati od nas (smijeh)

Ispitivač: (smijeh) I to su usvojili

Ispitanik: Ili bi stavili svoje ruke onako prema naprijed kad bismo mi išli prema njima, onda bi stavili, doslovce bi se zaštitili, stavili ruke ispred sebe, kao nemoj dalje, je li, to kad su već postali malo stabilniji, a ovo kad su tek prohodavali, to je baš bilo jedno isto zeznuta faza, a još što se tiče tih aktivnosti moj mali, možda ovako više njega spominjem jer je on bio življi, ali on je volio uvijek školjku od wc-a

Ispitivač: O, joj (smijeh)

Ispitanik: I onda to je bilo onako, stalno smo ga trebali odmicati od svega toga i onda je bila jedna situacija kada smo se preselili u novi stan, išao se on pomokriti i odjednom ja čujem nešto bum i ja govorim što je bilo, Marine, a čuješ njega, plače, upao sam u wc školjku, lupila me daska (smijeh)

Ispitivač: Ajme, jadan (smijeh)

Ispitanik: A ja mislim, neka si više upao u nju koliko si oko nje, onda je danas bilo vrijeme (smijeh)

Ispitivač: (smijeh)

Ispitanik: Tako da kažem, on je baš bio živahan, s njim je baš bilo, uh, a ona je bila super dobra, ona je baš bila dobra

Ispitivač: A muška djeca

Ispitanik: Mislim, bila je jednostavno, mogao si joj dokazati, a njemu nisi mogao dokazati (smijeh), sad ne znam, evo nismo išli po redu ona pitanja

Ispitivač: Ma dobro, nije to ni važno

Ispitanik: Ja sam dosta toga i odgovorila

Ispitivač: Jeste, jeste, evo zanima me još kad su počela pitanja primjerice koje je boje nešto ili koja su se ticala prostora, nešto što vi niste mogli vidjeti, kako biste onda na ta pitanja odgovarali, kad je počelo, a zašto ovo, a kako, a koje je ovo boje, a gdje je ovo (smijeh)

Ispitanik: Evo, pošto su oni dosta brzo skužili da mi ne vidimo, oni čak nama takva neka pitanja nisu ni postavljali, ali mi smo inzistirali na tome da ih naučimo boje pa bi mi išli s tim, kažem eto imali smo ta slova koja su bila taktilno, mogao si ih opipati, ali su imali i svoje boje, A je bilo žute boje, neka slova su bila žuta, neka zelena, neka crvena, i tako neke druge predmete, ono što znaš po doma pa bismo im rekli dodaj mi žutu bananu pa su onda tako naučili, iako oni te boje čini mi se tek s možda 3 godine počinju

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Tako su počeli i kužiti što je plavo, što je roza, tako da kažem oni su znali da mi ne vidimo i nisu nam ni postavljali neka pitanja, kako bih rekla, za koja su znali da mi ne možemo odgovoriti

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: A ovi predmeti po kući više-manje svi znamo koje je što boje, a ove nove igračke kada bi dobili, ne bih imala pojma ni koje je što boje, nju treba uzeti u ruke, ispipati, potražiti i njih pitati ako su recimo naučili boju, koje je ovo boje, ja sam znala i nekoga drugoga, videću neku osobu pitati koje je ovo boje, i tako dalje, ali više-manje smo radili na tome da mi njih učimo, a ne da oni nas pitaju, pa kada bismo se uhvatili toga, onda bismo ih driblali s time koja je koja boja dok ne nauče tako da moraš preduhitriti

Ispitivač: Pa još bolje, osamostalili ste ih

Ispitanik: Da, ma mislim djeca općenito sve, kako je čiji interes, je li, koliko je koje dijete zainteresirano za što, ali u principu da vi njima to ne govorite ne znam ni bi li oni ikad to pitali mene, možda bi s vremenom pitali, kada bi došli do neke dobi, kada bi netko rekao ne znam lijepa je ova roza majica, možda bi i oni počeli to shvaćati, mislim svakako bi naučili kroz neku praksu, ali ovaj slučaj kao što je naš, mislim da je uvijek bolje to njih naučiti pa kasnije, sad ne znam, sad je suprotno, sad mi njih pitamo koje je ovo boje (smijeh)

Ispitivač: (smijeh) E, da, a to sve jer ste ih vi naučili

Ispitanik: Pitam koje je ova majica boje, jer ja više ne mogu ništa to prepoznati, dok je Luce bila mala nju sam uspjela nešto i vidjeti i tu robicu znala bih nekako prepoznati jer je bilo manje toga, kad imaš samo jedno dijete pa naučiš sve, međutim sad s Marinom ništa više ne znam, ona ima previše robe, on ima previše robe i više se niti ne trudim zapamtiti, nego kad mi nešto treba pitam ovako njih jer su već veći, a dok su bili manji onda su bili prisiljeni nekako to sve prije malo naučiti radi te naše situacije, kažem oni su, čini mi se, sve to morali malo prije nego druga djeca

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Malo su zreliji po tom pitanju, Lucija pogotovo, dosta je zrelija, ja kažem zna Bog što radi da mi je prvo nju dao (smijeh)

Ispitivač: Pa je, sve je to s razlogom

Ispitanik: Ona je tako i brižna bila i dobra tako da s njom je to sve bilo dosta lakše, kažem, ona je nama bila od velike pomoći iako je bila malo dijete od tri i pol godine kada smo se preselili i počeli živjeti sami s Marinom, ona je nama stvarno bila od velike pomoći, iako je i ona bila malo dijete

Ispitivač: Da, da, da. A na primjer, kada su se djeca igrala sama, a vi biste htjeli vidjeti čega se igraju ili se uključiti u njihovu igru, kako ste to, biste li isto onako napipali glavicu ili što drže u rukama

Ispitanik: Aha, jednom kada sam išla napipati glavicu, ostavila sam ih u ogradići da se igraju njih dvoje, imali su nekakve čičke, imali su kao neke kuglice od čička pa kad biste spajali te

kuglice mogla se napraviti kao nekakva figura od tih kuglica i onda je Marin, kad su se njih dvoje lijepo igrali sve te čičke Luci u glavu zalijepio (smijeh)

Ispitivač: (smijeh) Bože

Ispitanik: Glava puna čičaka, meni je to bila živa katastrofa, ne može se to sve izvaditi, ja sam morala ići kod frizera da joj to sve raspetlja

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Tako da mojoj djeci vam je zapravo odlično što mi ne vidimo jer oni mogu (smijeh)

Ispitivač: (smijeh) Mogu raditi što hoće, mislim da bi svima to bilo super

Ispitanik: Ma dobro, bila je takva situacija da su se oni igrali i to im je bilo zabavno pa joj je on zalijepio sve te čičke u glavu, a meni je bila panika da ćemo je morati ošišati na nulu tako da uglavnom bih njima prišla da vidim čega se igraju, kako su i tri i pol godine razlike pa bi Luce znala reći što se igraju ili meni dođu pa kažu ajde mama igraj se s nama pa bih se ja tako igrala s bebama, s Lucom bih se igrala s bebama, pa bismo ih oblačile, svlačile, idu na disco party i tako (smijeh)

Ispitivač: (smijeh)

Ispitanik: A s njime na autiče, na vlakiće, ili doktora, mame i tate, uglavnom uvijek ono ti predložiš, ali ako se oni ne slože, prihvatiš ono što oni traže i žele, tko će biti tko, ali nije to neka velika razlika od svih drugih, nemam ja nikakvih čarolija s kojima smo mi nešto savladavali, ako nešto ne bismo vidjeli bazirali smo se na taj zvuk, glas, takvo praćenje ili da ih pitaš ako nešto ne znaš, da oni sami kažu, ali znaju puno toga i sakriti i prikriti, neki od njihovih prijatelja kažu blago se tebi, tvoji mama i tata ne vide, ti možeš raditi što god hoćeš (smijeh)

Ispitivač: (smijeh)

Ispitanik: Onda se iznenade kad nekud krenu, a ja čujem po njihovim koracima ili šuškanju nekakvom, onda kažu pa kako ste vi sad znali to da sam ja sad krenuo, onda djeca budu fascinirana pa kako tebi mama može kuhati, kako vi jedete, to ih znaju pitati u školi, u razredu, sad naravno kad su veći, prije to nije nitko ništa, ali sad oni to više i osjećaju, odnosno više im možda smeta, pogotovo će sada Lucu pošto ulazi u pubertet

Ispitivač: Aha, aha

Ispitanik: Tako mi je jednom jedna mama pričala da je njezina djevojčica uvijek crta s dugom kosom jer joj je žao što ima kratku kosu, tako ima situacija kada je njima to neugodno, meni zna Marin reći ah ja sam jedini u razredu kome mama i tata ne vide, tako da bude to njima isto, tako, malo teško zbog toga

Ispitivač: Aha, aha

Ispitanik: Ali što ćete, morate dalje, takav je život

Ispitivač: Je, je

Ispitanik: Ali sve u svemu mislim da se razvijaju u neku normalnu djecu

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Kažem nastojimo nadoknaditi ono što mi ne možemo, ne možemo bez vida sve, ali onda to riješimo s udrugom slijepih, sad kad su veći, inače ih se ne bih baš usudila voditi, evo malu sam upisala u izviđače jer znam da će s njima otići negdje, običi, vidjeti malo nešto i tako te neke stvari, nama bi to i financijski bilo previše jer moramo imati jednu do dvije pratnje kada tako idemo

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Pa s tim nekim stvarima pokušavamo nadoknaditi to što ne možemo

Ispitivač: Aha. A ovo što smo pričale, ove igre uloga, igre doktora na primjer, kada bi se oni sami igrali tih igara da glume neke likove, a nisu baš složeni govor još imali, da su sklapali neke duge rečenice i tako, biste li mogli pogoditi čega se igraju, kako biste skužili, po tih par riječi ili

Ispitanik: A dobro, nismo se baš takvih igara ni igrali dok još nisu znali bar nešto reći, barem mama i tata ako smo se igrali mame i tate, a i vidiš odmah što uzimaju, one instrumente ako bi se igrali doktora, ili bi rekli kao legi, da legneš pa će te oni pregledati, e, to sam isto htjela reći, kada bi oni bili tužni, a ja ne bih skužila da su tužni, recimo Marin bi znao onako spustiti glavu i doći do mene i onda bi me udario svojom glavom recimo o bedro i onda on meni kaže, glava mi je dolje (smijeh)

Ispitivač: (smijeh) Ako nisi primijetila

Ispitanik: I udara me da osjetim da je on sad tužan, e oprost molim te, samo sekundu da se javim na telefon

Ispitivač: Može, može, nema problema, samo vi

...

Ispitanik: Evo me, tu sam

Ispitivač: Super, može. Isto je bilo jedno pitanje, kada biste gledali fotografije, slike, dobro, rekli ste mi za slikovnice da ste vi već znali i da su imale neke taktilne dijelove

Ispitanik: A fotografije, to bismo stvarno, dobro teško je nekad kada je puno ljudi na fotografiji, ali dobro oni bi sami znali prepoznati baka, dida, to bi oni znali tko je tko, kada bismo gledali na primjer slike krštenja gdje su oni te bebe, onda bih ja rekla gdje je beba, a on bi uzeo moj prst i pokazao, onda bih ja rekla to je Marin ili Luce, beba je Marin ili Luce, i tako smo se nekako pokušali, ili bismo pitali, ako su recimo slike s neke tako svečanosti kao što je krštenje, pričest, svi smo bili uređeni, pa bih pitala recimo je li Brane obukla crvenu haljinu, znala bih tako neke stvari, a negdje gdje ne mogu ja skužiti, jednostavno ono ne znam tko je

Ispitivač: Da, da, normalno

Ispitanik: Ili pitam Lucu tko je ili nekoga od videćih, tako da sam se u tim, kažem, evo od moje prijateljice mali je imao godinu i par mjeseci, uglavnom prohodao je bio, i bio je ispao neki čep i ja mu govorim, a gdje je čep, on ponavlja čep, čep i ja pitam gdje je i on je došao, mislim on nije živio sa mnom, ništa, pa je odmah uzeo moju ruku moj prst i pokazao meni

prstom na taj čep, to je dijete koje uopće nije živjelo sa mnom, mislim od svoje djece to mogu očekivati jer žive sa mnom i navikli su da se sa mnom mora tako komunicirati i sa suprugom, a ovaj mali nije uopće živio sa mnom, a skužio je, to mi je baš ostalo u sjećanju

Ispitivač: Da, da, brzo skuže sve

Ispitanik: Je, je, dosta rano oni skuže sve, a tamo ste bili pitali jesu li nas ikada imitirali, to što ne vidimo, znali su oni ugaziti svjetlo pa bi pokušali hodati ili nešto tako, uzeli bi naš štap pa bi zatvorili oči i pokušali hodati s našim štapom i tako, zna nekad Marin i dan danas uzeti štap pa glumi kao da ne vidi

Ispitivač: A isto što se tiče imitacije, kad bi, kad se javila ta imitacija, da imitiraju vas, jesu li oni radili to s koracima kao vi, primjerice oni vide, a vi biste nešto pipali, jesu li oni također pipali, u tom smislu imitirali vas prilikom nekih aktivnosti

Ispitanik: Nisam ja to primijetila, možda su i radili, ali ja stvarno nisam skužila da to rade, oni bi to isprobali kako je kada ne vidiš, samo bi zatvorili oči i probali nešto napraviti kao mi, ali inače mislim da nisu to koristili, možda i jesu koji put, ali ja to stvarno nisam skužila

Ispitivač: Aha. A dok su još bili manji pa ste im trebali pokazati kako funkcioniraju neke igračke, na primjer onaj polumjesec koji ste rekli da se trebao povući pa bi pjevao, kako biste to

Ispitanik: Ja bih uzela njihovu rukicu, napipala bih to što treba, uhvatila bih rukicom da uhvate taj repić, ja bih to sve opipom više-manje, a što se tiče nekih novih igračaka, Luce je recimo bila ekspert za to, ona bi uzela tu igračku, dosta je bila spretna s rukicama, na primjer, ja se nisam baš voljela time baviti, ali opipom bismo dok bismo to sastavili, kada bi došla neka nova igračka, a koristili smo dosta zvučne te igračkice, imali smo i tablete sa slovima, pritisneš slovo A pa on kaže auto, ali eto to su te zvučne igračkice koje smo dosta koristili, a dok bismo sve to spakirali, baterije stavili, to bi moj muž (smijeh), ali dobro, nije nam to bio neki problem, nego kad ga već imaš u kući

Ispitivač: (smijeh) Da nije tu bezveze

Ispitanik: A ne mogu se ja žaliti, moj muž svašta radi, pomaže, više nego ja

Ispitivač: Aha, super, samo da ja bacim oko na pitanja, uglavnom ste mi ovaj dio rekli kad su bili jako mali kako biste, ovaj dio o emocijama ste mi isto rekli kako bi spustio glavicu

Ispitanik: Da, i onda još udario u mene pa ako ja još uvijek ne bih skužila da je to poruka, onda bi rekao mama, glava mi je dolje

Ispitivač: A kada je bila obrnuta situacija, kada bi vama bio lošiji dan ili kad biste bili sretni, kako ste znali da su oni registrirali da se vi na neki način osjećate, je li bi oni vama isto nešto rekli ili bi koristili neki drugi način

Ispitanik: Pa bi, došli bi, vidjeli bi, ili bi me pitali zašto si ljuta, zašto ti je lice tako ljuto, čak i kad nisam ljuta, valjda mi je lice tako izgledalo, jesu, jesu, oni su dosta emocionalno, i jedno i drugo, onako osjetljivi što se toga tiče, primijete oni to sve itekako

Ispitivač: Da

Ispitanik: I znate što, javi se tu dosta tih nekih frustracija i kod mene i kod supruga i najteže je kad vi nešto ne možete ispuniti, a htjeli bi, razumijete

Ispitivač: Aha, aha

Ispitanik: Sad je mali krenuo u prvi razred, treba tu nastavu i pratiti, treba čitati, on tek počinje pisati, morate ga upozoriti gdje ide veliko početno slovo, da na kraju rečenice ide točka, on piše, ali vi ne možete znati ni je li stavio veliko slovo ni je li stavio točku, ili evo imao je test iz matematike i imali smo koronu i sad ja ne znam kakve sve točno zadatke on ima za riješiti, kakve su oni sve točno zadatke rješavali, postoji metoda kako se to rješava, izgleda to sve jednostavno, ali oni uče sada jednu vrstu pa drugu vrstu pa treba znati na koji način se nešto riješi, sad on bi došao u školu, on nije vježbao sa mnom, jer mi smo bili u koroni, a on je mogao u školu, to je sad nedavno bilo, i on to naravno nije dobro napisao, taj ispit, i mene to frustrira, kako bih vam rekla

Ispitivač: Naravno, da

Ispitanik: Jer on nije dobro napisao taj ispit zbog mene jer ja nisam mogla i muž adekvatno pomoći mu, jer ta asistentica koju ja sada imam, ona nije mogla dolaziti jer smo mi bili u koroni, nisam htjela da žena dolazi da se ne zarazi, i onda vi ostanete baš nemoćni, a onda meni ljudi kažu u tim nekim situacijama gdje ja i muž ne možemo nešto napraviti, oni kažu a može li ti Luca, ma ne može Luca uvijek biti na raspolaganju, Luce ima svojih obaveza, svoju školu, koju joj se ne da radit, mi nju kroz dan pitamo sto sitnica, vidi ovi račun, vidi ovaj, znate

Ispitivač: Da, ne želite nju opterećivati

Ispitanik: Da, ne možete vi nju, mislim ona sigurno je opterećena s tim nekim stvarima jer mi nju stalno nešto pitamo i sad smo nekako više navikli na nju jer je starija, zrelija nego maloga pitati nešto, može i mali spariti čarape na primjer, kada treba to može i on reći jesu li dvije iste ili nisu, to se sve čini kao neke sitne stvari, ali vi kada na vidite jednostavno ne možete, i onda mene to, kažem, evo na primjer kada im ostane knjiga na stolu, ja da sam roditelj koji vidi, ja bih im spremila u torbu i tako te neke stvari znaju čovjeka baš isfrustrirati

Ispitivač: Da, jasno

Ispitanik: Iako kažem dobri su oni meni što se tiče te škole, mali je ok, dobar je, mala je ove godine dosta onako popustila, peti je razred pa je malo teže, a dosta smo se i mi na njega bazirali, jer je on prvi, ali eto sve u svemu, dobri su oni, ima puno gore djece kojima su roditelji zdraviji i mogu sve pa ne žele ništa, tako da sam ja zadovoljna, ali da me ne frustriraju te neke situacije, i mene i njih, i njih frustrira što im mi ne možemo pomoći, ali dobro, u globalu niti smo mi samo isfrustrirani niti smo samo sretni, kao i sve druge obitelji

Ispitivač: Aha, jasno. A isto što se tiče emocija, kada su bili još mali pa bi ih nešto naljutilo

Ispitanik: Tantrumi, tamo si napisala

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Luce je jednom imala, s obzirom da je ona bila ekstra mirna, ja sam bila ostala u čudu (smijeh), što je sada, što se događa

Ispitivač: (smijeh) Da, da, što je sad

Ispitanik: Ali ona je imala jedan jedini put takav ispad, ali ja nisam uopće skužila, ni iz čega

Ispitivač: Mislim, to stvarno zna biti ni iz čega

Ispitanik: Kasnije sam vidjela da to djeca znaju imati, te tantrume, bez ikakvih posebnih razloga pa su vjerojatno i moji tako imali

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: I njega bi tako nešto izbacilo iz takta što mi ne skužimo, nisam ja svaki put skužila što oni žele, naravno da nisam, ali trudili smo se što smo više mogli i kažem, sigurno je bilo tih situacija gdje mi ne bismo skužili, ali isto je vrijeme prošlo, znate, ja sam imala zdrave roditelje pa tko se to prije bavio s djecom toliko

Ispitivač: Da, da, velike su razlike

Ispitanik: Moj otac ono nije znao u koji razred idem (smijeh), a kamo li išta drugo

Ispitivač: (smijeh) Pa smo opet svi narasli

Ispitanik: Udari malu po guzici i tamo neka sjedi, tako je to prije bilo, nije se to ništa previše ni gledalo

Ispitivač: Je, je, baš je velika razlika

Ispitanik: Je, velika je razlika, ali evo čini mi se da su prije te generacije, barem moje, više i poštivali svoje roditelje, danas djeca kao prvo imaju previše, previše svega, previše stvari, previše informacija, previše se gleda na njih, muž i ja se sada moramo izboriti da pogledamo dnevnik, a kada smo mi bili mali, u moje vrijeme, djeca bi bila kilometar udaljena od televizije da ne bi slučajno nešto ne čuli

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Da, ima tih razlika, ali evo neke stvari koje nisam uspjela, naravno, žao mi je što nisam uspjela, ali ne mislim da bi to sada nešto bitno trebalo utjecati na njihov život i da su ne znam kako oštećeni zbog toga, svatko u životu ima nešto što mu je u životu bilo krivo, u djetinjstvu, ovako ili onako, pa tako će zamjeriti i moji meni

Ispitivač: Tako je, svima nam je isto, dali ste sve od sebe, kao i svi roditelji i to je to

Ispitanik: Eto dali smo sve od sebe i s obzirom na zdravlje i sve skupa mislim da smo ok, dobri roditelji

Ispitivač: I više nego dobri. Evo samo još jedno pitanje, vezano uz ove interakcije dok su još bili jako maleni, do prvih 6 mjeseci života, kada biste im pričali, bili okrenuti licem prema njima, jesu li to voljeli ili su više voljeli bili okrenuti od vas, ili bili u vašem krilu ili u krevetiću

Ispitanik: Ja sam to jako voljela, voljela sam ih puno i nositi i nunati, i biti uz njih i osjetiti onu njihovu mekanu glavicu, to sam jako voljela i nastojala sam uvijek biti usmjerena prema njima, od straga bih hvatala glavicu da ih ne bih, ne daj Bože, prstom ozlijedila, voljela sam ih držati, nunati, osjetiti tu njihovu toplinu, a mali mi je vrlo brzo završio u krevetu i otada više nije nikada izašao iz njega, još je sa mnom (smijeh)

Ispitivač: (smijeh)

Ispitanik: Još ga nisam uspjela odviknuti, ali dobro, ne mogu reći, ja u tome uživam, s jedne strane mi smetaju, jer znaju se uvaliti i Luce i Marin u krevet i to je stvarno daleko od spavanja, nas troje u krevetu, jer ja sam visoka, velika, jaka i u krevetu nikako nije najudobnije, a opet s druge strane kad netko nekud ode opet mi fale, sve mi je i prazno i ne valja, a onda se nekad i žalim Luce, ajde u svoj krevet

Ispitivač: Je, je, tako je i meni, kada sam cijeli dan s njim, onda mi bude teško, a kada ga moram ostaviti mužu stalno mislim na njega, tako da to je uvijek tako

Ispitanik: Mi njih nikad nismo ostavljali nešto, otišli bi nekada prespavati u moje mame i odmah se ujutro vratili kući, ali to je meni sve odmah prazno, odmah mi fale, ne mogu ja to

Ispitivač: Je, je

Ispitanik: Ima roditelja, ostave djecu pa odu po par dana na putovanje, ali mi stvarno nismo to mogli, uvijek smo ih vukli sa sobom, gdje smo god išli, to je možda bezveze ako kao da dobijem neku grižnju savjesti da sam ja sad otišla negdje, a oni nisu

Ispitivač: Da, da

Ispitanik: Kažem , to kad su bili mali, taj kontakt, nama je na jedan način bilo najlakše dok su bili skroz malene bebe, daš bočicu, promijeniš pelenu, uspavaš, nunaš, taj period nam je bio najlakši, najteže nam je bilo zapravo kad su prohodali, kad su počeli sve hvatati, ne znaš što će staviti u usta, to je bio jako opasan period i morali smo jako paziti dok nisu dobili neku zrelost, dogodi se evo i ljudima koji vide da dijete nešto stavi usta, a kamo li ne nama koji ne vidimo tako da te sitne predmete i igračkice nismo nikad dali, to smo jako pazili, ali opet se nađe nešto što oni mogu staviti u usta

Ispitivač: Da, da, iskopaju oni što im treba. Ništa, puno Vam hvala na svemu, puno mi znači, hvala vam na otvorenosti, iskrenosti, nadam se da je i vama bilo ok i da vas nisam puno gnjavila

Ispitanik: Nadam se da je bilo od neke koristi, što god zatreba, zovi